

STUDIU PRIVIND DREPTUL INTERNAȚIONAL UMANITAR CUTUMIAR. CONTRIBUȚIE LA ÎNȚELEGEREA ȘI RESPECTAREA DREPTULUI ÎN CONFLICTELE ARMATE*

Jean Marie Henckaerts†

Jean Marie Henckaerts este consilier juridic în cadrul Diviziei Juridice a Comitetului Internațional al Crucii Roșii și coordonator al proiectului CICR privind dreptul internațional umanitar cutumiar. Împreună cu Louise Doswald – Beck, a editat recent o lucrare în două volume privind dreptul internațional umanitar cutumiar, lucrare publicată de Cambridge University Press

Rezumat

Prezentul articol explică motivele care au stat la baza studiului privind dreptul internațional umanitar cutumiar, recent inițiat de CICR, la cererea Conferinței Internaționale a Crucii Roșii și Semilunii Roșii. În cuprinsul său sunt descrise metodologia utilizată și modul de organizare a studiului și sunt rezumate unele dintre cele mai importante concluzii ale acestuia. Cu toate acestea, prezentul articol nu pretinde a oferi o prezentare sau o analiză completă a concluziilor studiului.

Introducere

În cei peste 50 de ani de la adoptarea Convențiilor de la Geneva din anul 1949, omenirea s-a confruntat cu un număr alarmant de conflicte armate, care au afectat aproape toate continentele. În acest timp, cele patru Convenții de la Geneva și Protocoalele lor Adiționale din 1977 au oferit protecție juridică persoanelor care nu au participat sau au încetat să mai participe în mod direct la ostilități (răniți, bolnavi și naufragiați, persoane private de libertate pentru motive legate de conflictul armat și populația civilă). Chiar și în aceste condiții, aceste tratate au suferit numeroase încălcări, iar consecințele au fost suferința și moartea. Aceste consecințe tragice ar fi putut fi evitate dacă dreptul internațional umanitar ar fi fost mai bine respectat.

Conform opiniei generale, încălcările dreptului internațional umanitar nu se datorează caracterului necorespunzător al normelor acestuia. De cele mai multe ori, aceste încălcări au la bază lipsa dorinței de a respecta regulile, insuficiența mijloacelor de garantare a respectării lor, incertitudinea legată de aplicabilitatea acestor reguli în anumite împrejurări și necunoașterea lor de către liderii politici, comandanți, combatanți și publicul general.

Conferința internațională privind protecția victimelor de război, organizată la Geneva în perioada august-septembrie 1993, a analizat în mod special mijloacele de combatere a încălcărilor dreptului internațional umanitar, dar nu a propus adoptarea unor noi prevederi convenționale. În schimb, în Declarația sa finală, adoptată prin consens, Conferința a reafirmat „nevoia de a face ca implementarea dreptului umanitar să fie mai eficientă” și a apelat la statul elvețian „să convoace un grup

* Tradus în limba română de Roxana Paraschiv.

† Autorul dorește să-și mulțumească lui Eric Mongelard pentru sprijinul acordat la elaborarea acestui articol, precum și Louisei Doswald – Beck și colegilor din cadrul Diviziei Juridice pentru numeroasele remarci utile. Opiniile exprimate în prezentul articol aparțin autorului și nu reflectă neapărat punctul de vedere al Comitetului Internațional al Crucii Roșii.

inter-guvernamental deschis de experți, care să studieze mijloacele practice de promovare a deplinului respect și a aplicării normelor acestei ramuri de drept, grup care să pregătească un raport care să fie prezentat statelor și următoarei Conferințe Internaționale a Crucii Roșii și Semilunii Roșii.”¹

Grupul inter-guvernamental de experți pentru protecția victimelor de război s-a reunit la Geneva, în ianuarie 1995 și a adoptat o serie de recomandări având ca scop îmbunătățirea respectului pentru dreptul internațional umanitar, mai ales prin intermediul măsurilor preventive, care pot asigura o cunoaștere mai bună și o aplicare mai eficientă a acestei ramuri de drept. Recomandarea II a grupului inter-guvernamental de experți a propus ca:

CICR să fie invitat să elaboreze un raport privind regulile cutumiare ale DIU (dreptului internațional umanitar) aplicabile în conflictele armate internaționale și neinternaționale, raport care să fie elaborat cu ajutorul experților în domeniul DIU care să reprezinte diverse regiuni geografice și sisteme de drept diferite, precum și consultând experți ai guvernelor și organizațiilor internaționale, raportul urmând a fi distribuit statelor și organismelor internaționale competente.²

În decembrie 1995, cea de a 26-a Conferință Internațională a Crucii Roșii și Semilunii Roșii a aprobat această recomandare și a împuternicit oficial CICR să elaboreze un raport privind normele cutumiare ale dreptului internațional umanitar aplicabile în conflictele armate internaționale și neinternaționale.³ Cu aproape 10 ani mai târziu, în 2005, după amănunțite cercetări și ample consultări cu experții, acest raport a fost publicat, fiind cunoscut în prezent sub denumirea de studiu privind dreptul internațional umanitar cutumiar.⁴

Scop

Scopul studiului privind dreptul internațional umanitar cutumiar a fost de a depăși anumite probleme legate de aplicarea tratatelor de drept internațional umanitar. Dreptul tratatelor este bine dezvoltat și acoperă numeroase aspecte ale conflictelor armate, oferind protecție unor categorii de persoane în timp de război și limitând mijloacele și metodele de război permise. Convențiile de la Geneva și Protocoalele lor Adiționale prevăd un regim extensiv de protecție a persoanelor care nu participă sau nu mai participă în mod direct la ostilități. Reglementarea mijloacelor și metodelor de război prin norme conținute în tratate a început cu Declarația de la Sankt Petersburg din anul 1868, a continuat cu Regulamentele de la Haga și 1899 și 1907 și cu Protocolul de la Geneva din 1925 privind gazele, continuând mai recent prin Convenția din 1972 privind armele biologice, Protocoalele Adiționale

1 Conferința internațională pentru protecția victimelor de război, Geneva, 30 august – 1 septembrie 1993, Declarația finală, *Revista Internațională a Crucii Roșii*, nr. 296, 1993, pag. 381.

2 Reuniunea grupului inter-guvernamental de experți pentru protecția victimelor de război, Geneva, 23-27 ianuarie 1995, Recomandarea II, *Revista Internațională a Crucii Roșii*, nr. 310, 1996, pag. 84.

3 A 26-a Conferință Internațională a Crucii Roșii și Semilunii Roșii, Geneva, 3-7 decembrie 1995, Rezoluția 1, Dreptul internațional umanitar: de la lege la acțiune: Raport privind urmărirea deciziilor Conferinței internaționale pentru protecția victimelor de război, *Revista Internațională a Crucii Roșii*, nr. 310, 1996, pag. 58.

4 Jean – Marie Henckaerts și Louise Soswald – Beck, *Dreptul internațional umanitar cutumiar*, 2 volume, Volumul I Reguli, Volumul II Practică (2 părți), Cambridge University Press, 2005.

din 1977, Convenția din 1980 privind anumite categorii de arme clasice și cele cinci protocoale ale acesteia, Convenția din 1993 privind armele chimice și Convenția de la Ottawa din 1997 privind interzicerea minelor antipersonal. Convenția de la Haga din 1954 și cele două protocoale ale acesteia reglementează protecția bunurilor culturale în caz de conflict armat. Statutul din 1998 al Curții Penale Internaționale include, printre altele, și o listă a crimelor de război aflate sub jurisdicția Curții.

Cu toate acestea, există două obstacole majore în calea aplicării acestor tratate în conflictele armate actuale, ceea ce explică de ce este necesar și util un studiu privind dreptul internațional umanitar cutumiar. În primul rând, tratatele se aplică doar acelor state care le-au ratificat. Aceasta înseamnă că în conflicte armate diferite se aplică tratate diferite de drept internațional umanitar, în funcție de ce tratate au fost ratificate de statele implicate. În timp ce cele patru Convenții de la Geneva din 1949 se bucură de o ratificare universală, acest lucru nu este valabil și pentru alte tratate de drept umanitar, cum ar fi, de exemplu, Protocoalele Adicionale. Deși Protocolul Adicional I a fost ratificat de peste 160 de state, eficiența sa este limitată, deoarece unele state implicate în conflicte armate internaționale nu erau parte la acest tratat. În mod asemănător, deși aproape 160 de state au ratificat Protocolul Adicional II, unele state pe teritoriul cărora au loc conflicte armate neinternaționale nu se numără printre cele care au ratificat acest tratat. De multe ori, în aceste conflicte armate neinternaționale, singura prevedere aplicabilă a tratatelor de drept umanitar rămâne articolul 3 comun celor patru Convenții de la Geneva. De aceea, principalul obiectiv al studiului a fost de a determina care dintre regulile dreptului internațional umanitar fac parte din dreptul internațional cutumiar, fiind astfel aplicabile tuturor părților la un conflict, indiferent dacă acestea au ratificat sau nu tratatele care conțin reguli similare sau identice.

În al doilea rând, dreptul internațional umanitar convențional nu reglementează suficient de detaliat multe dintre conflictele armate actuale, respectiv conflictele armate neinternaționale, deoarece aceste conflicte fac obiectul unor tratate mult mai puțin numeroase decât cele care reglementează conflictele internaționale. Numai un număr limitat de tratate se aplică în caz de conflict armat neinternațional, și anume Convenția privind anumite categorii de arme clasice, în forma sa amendată, Statutul Curții Penale Internaționale, Convenția de la Ottawa privind interzicerea minelor antipersonal, Convenția privind armele chimice, Convenția de la Haga privind protecția bunurilor culturale și al doilea Protocol la aceasta și, după cum am menționat anterior, Protocolul Adicional II și articolul 3 comun al celor patru Convenții de la Geneva. Articolul 3 comun este de o importanță fundamentală, dar el oferă doar un cadru rudimentar de standarde minime. Protocolul Adicional II completează în mod util articolul 3 comun, dar rămâne mai puțin detaliat decât normele Convențiilor de la Geneva și ale Protocolului Adicional I, care guvernează conflictele armate internaționale.

Protocolul Adicional II conține doar 15 articole de fond, în timp ce Protocolul Adicional I cuprinde peste 80 de astfel de articole. Deși luate separat, cifrele nu reflectă întreaga situație, ele oferă totuși o imagine a diferenței majore dintre reglementarea convențională a conflictelor armate internaționale și a celor neinternaționale, mai

ales în ceea ce privește regulile și definițiile detaliate. Astfel, al doilea obiectiv al studiului a fost de a determina dacă dreptul internațional cutumiar reglementează conflictele armate neinternaționale mai detaliat decât dreptul convențional și, în caz afirmativ, în ce măsură se realizează acest lucru.

Metodologie

Statutul Curții Internaționale de Justiție definește dreptul internațional cutumiar ca fiind „dovada unei practici generale, acceptată ca normă de drept”.⁵ Este general acceptat că existența unei reguli de drept internațional cutumiar necesită prezența a două elemente, respectiv practica statelor (*usus*) și convingerea statelor că o astfel de practică este obligatorie, interzisă sau permisă – în funcție de natura regulii – datorită unei reguli de drept (*opinio juris sive necessitatis*). Conform celor stabilite de Curtea Internațională de Justiție în cazul Platoului continental: „Este evident, desigur, că substanța dreptului internațional cutumiar trebuie căutată, în primul rând, în practica efectivă și în opinio juris a statelor”.⁶ Înțelesul și conținutul exact al acestor două elemente au făcut obiectul unor numeroase lucrări academice. Studiul a recurs la abordarea clasică pentru a determina existența unei reguli de drept internațional cutumiar general, respectiv abordarea stabilită de Curtea Internațională de Justiție, mai ales în cazurile privind Platoul continental al Mării Nordului.⁷

Practica statelor

Practica statelor trebuie analizată din două perspective. În primul rând, este vorba de a ști care sunt practicile ce contribuie la crearea regulilor de drept internațional cutumiar (selectarea practicii statelor) și, în al doilea, rând trebuie determinată măsura în care aceste practici dau naștere efectiv unei reguli de drept internațional cutumiar (evaluarea practicii statelor).

Selectarea practicii statelor

Atât actele materiale, cât și cele verbale ale statelor reprezintă practică ce contribuie la crearea de reguli de drept internațional cutumiar. Actele materiale includ, de exemplu, comportamentul pe câmpul de luptă, folosirea anumitor arme și tratamentul acordat anumitor categorii de persoane. Actele verbale includ manualele militare, legislația internă, jurisprudența națională, instrucțiunile date forțelor armate și de securitate, comunicatele militare pe timp de conflict armat, protestele diplomatice, opiniile consilierilor juridici oficiali, comentariile autorităților pe marginea proiectelor de tratate, deciziile organelor executive și regulamentele de aplicare a acestora, pledoariile în fața instanțelor internaționale, declarațiile în cadrul forumurilor internaționale, declarațiile de poziție ale autorităților pe marginea rezoluțiilor adoptate de organizațiile internaționale. Această listă demonstrează că practica organelor executive, legislative și judecătorești ale unui stat poate contribui la formarea de reguli de drept internațional cutumiar.

5 Statutul Curții Internaționale de Justiție, articolul 38 (1) (b)

6 Curtea Internațională de Justiție, *Cazul privind platoul continental (Jamahiriya Arabă Libiană v. Malta)*, hotărâre, 3 iunie 1985, *Rapoartele CIJ 1985*, pag. 29 - 30, §27

7 Curtea Internațională de Justiție, *Cazurile privind platoul continental al Mării Nordului*, hotărâre, 20 februarie 1969, *Rapoartele CIJ 1969*, pag. 3

Negocierea și adoptarea rezoluțiilor în cadrul organizațiilor sau conferințelor internaționale, coroborate cu explicațiile date modului de exercitare a votului, reprezintă acte ale statelor respective. Este general recunoscut faptul că, cu puține excepții, rezoluțiile nu sunt, în mod normal, obligatorii prin ele însele. În consecință, valoarea acordată unei anumite rezoluții din perspectiva formării unei reguli de drept internațional cutumiar, depinde de conținutul său, de măsura în care ea este acceptată și de coerența practicii statelor în domeniul respectiv.⁸ Cu cât este mai mare sprijinul acordat unei rezoluții, cu atât este mai mare importanța acesteia.

Deși deciziile instanțelor internaționale reprezintă surse auxiliare de drept internațional,⁹ ele nu reprezintă practică a statelor. Motivul este că, spre deosebire de instanțele naționale, instanțele internaționale nu sunt organe ale statului. Cu toate acestea, deciziile instanțelor internaționale au o importanță semnificativă deoarece, dacă o instanță internațională stabilește existența unei reguli de drept internațional cutumiar, aceasta reprezintă o dovadă convingătoare privind existența respectivei reguli. În plus, datorită valorii de precedent a acestor decizii, instanțele internaționale pot, de asemenea, să contribuie la apariția unei reguli de drept internațional cutumiar, prin influențarea practicii ulterioare a statelor și a organizațiilor internaționale.

Practica grupurilor armate de opoziție, cum ar fi codurile de conduită, asumarea de angajamente cu privire la respectarea anumitor reguli de drept internațional umanitar sau alte declarații, nu reprezintă practică a statelor ca atare. Deși o astfel de practică poate conține elemente care dovedesc acceptarea unor reguli aplicabile în conflictele armate neinternaționale, semnificația lor juridică este neclară și, în consecință, ea nu a fost considerată ca argument pentru dovedirea existenței unei reguli de drept internațional cutumiar. Volumul II al studiului include exemple de astfel de practici.

Evaluarea practicii statelor

Practica statelor trebuie să fie evaluată pentru a determina dacă este suficient de „densă” pentru a da naștere unei reguli de drept internațional cutumiar.¹⁰ Pentru a da naștere unei reguli de drept internațional cutumiar, practica statelor trebuie să fie cât mai uniformă, frecventă și reprezentativă.¹¹ În cele ce urmează, vom analiza aceste condiții.

În primul rând, pentru ca practica statelor să dea naștere unei reguli de drept internațional cutumiar, ea trebuie să fie cât mai uniformă. Este nevoie ca state diferite să nu fi adoptat conduite substanțial diferite. Jurisprudența Curții Internaționale de Justiție demonstrează că o practică opusă care, la prima vedere, pare a afecta uniformitatea, nu împiedică neapărat formarea unei reguli de drept internațional

8 Importanța acestor condiții a fost subliniată de Curtea Internațională de Justiție, *Legalitatea amenințării cu sau a folosirii armelor nucleare*, aviz consultativ, 8 iulie 1996, *Rapoartele CIJ 1996*, pag. 254 - 255, §§ 70-73.

9 Statutul Curții Internaționale de Justiție, articolul 38 (1) (d).

10 În acest context, noțiunea de „densă” provine din lucrarea lui Sir Humphrey Waldock „Curs general de drept internațional public”, *Colecție de cursuri a Academiei de Drept Internațional de la Haga*, vol. 106, 1962, pag. 44.

11 Curtea Internațională de Justiție, *Cazurile privind platoul continental al Mării Nordului*, *op. cit.* (nota 7), pag. 43, § 74.

cutumiar, în cazul în care practica opusă este condamnată de alte state sau negată de autoritățile respective. Dimpotrivă, astfel de condamnări sau negări confirmă regula respectivă.¹²

Acest fapt este și mai relevant pentru unele dintre normele dreptului internațional umanitar, în cazul cărora există numeroase elemente care demonstrează o practică a statelor în sprijinul respectivei reguli, dar și repetate cazuri de încălcare a aceleiași reguli. În cazurile în care încălcările au fost urmate de scuze sau justificări provenind de la partea respectivă și/sau de condamnări din partea altor state, existența respectivei reguli nu este pusă sub semnul întrebării. Statele care doresc să schimbe o regulă existentă de drept internațional cutumiar, trebuie să facă acest lucru prin practica lor oficială și susținând că acționează conform unei reguli de drept.

În al doilea rând, pentru apariția unei reguli de drept internațional cutumiar general, respectiva practică a statelor trebuie să fie atât frecventă, cât și reprezentativă. Cu toate acestea, nu este nevoie ca respectiva practică să fie universală; este suficientă o practică „generală”.¹³ Nu este nevoie de un anumit număr sau procentaj de state. Unul dintre motivele pentru care este imposibil a se stabili o cifră exactă pentru amploarea participării necesare, este faptul că acest criteriu are mai degrabă o natură calitativă, nu cantitativă. Cu alte cuvinte, nu se pune numai problema numărului statelor care participă la această practică, fiind important și care sunt aceste state.¹⁴ În termenii stabiliți de Curtea Internațională de Justiție, în cazurile privind Platoul continental al Mării Nordului, este nevoie ca practica să includă acele state „interesate în mod special”.¹⁵

Această perspectivă are două implicații: (1) dacă toate statele „interesate în mod special” sunt reprezentate, nu este esențial ca majoritatea statelor să fi participat în mod activ, dar este necesar cel puțin ca ele să fi achiesat la practica statelor „interesate în mod special” și (2) dacă statele „interesate în mod special” nu acceptă practica, aceasta nu se poate transforma într-o regulă de drept internațional cutumiar, chiar dacă, așa cum am explicat, unanimitatea nu este necesară.¹⁶ În cazul dreptului internațional umanitar, depinde de împrejurări care sunt statele „interesate în mod special”. De exemplu, în cazul armelor laser care produc orbirea, statele „interesate în mod special” sunt inclusiv acelea identificate ca aflându-se în proces de dezvoltare a unor astfel de arme, deși altele sunt statele care ar putea suferi în urma utilizării acestor arme. În mod similar, statele a căror populație are nevoie de asistență umanitară sunt „interesate în mod special”, la fel ca și statele care oferă în mod frecvent astfel de asistență. Cu privire la orice normă de drept internațional umanitar, țările care au luat parte la un conflict armat sunt „interesate în mod special” în cazul în care practica lor analizată în raport cu o anumită regulă

12 Vezi Curtea Internațională de Justiție, *Cazul privind activitățile militare și paramilitare din Nicaragua și împotriva acesteia (Nicaragua v. Statele Unite ale Americii)*, fond, hotărâre, 27 iunie 1986, *Rapoartele CIJ 1986*, pag. 98, §186.

13 Asociația de Drept Internațional, Raportul final al comitetului privind formarea dreptului internațional cutumiar (general), Declarația privind principiile aplicabile formării dreptului internațional cutumiar general, Raportul celei de a 69-a conferințe, Londra, 2000, Principiul 14, pag 734 (în continuare numit „Raportul ADI”).

14 *Ibid.* comentariile (d) și (e) la Principiul 14, pag. 736 - 737.

15 Curtea Internațională de Justiție, *Cazurile privind Platoul continental al Mării Nordului*, *op. cit.* (nota 7), pag. 43, §74

16 Raportul ADI, *op. cit.* (nota 13), comentariul (e) la Principiul 14, pag. 737.

a fost relevantă pentru acel conflict armat. Deși în anumite domenii ale dreptului internațional umanitar, anumite state pot fi interesate în mod special, este la fel de adevărat că toate statele, chiar dacă nu sunt parte la conflict, au un interes juridic să solicite respectarea dreptului internațional umanitar de către alte state.¹⁷ În plus, toate statele pot suferi datorită mijloacelor și metodelor de război utilizate de alte state. Ca urmare, trebuie avută în vedere practica tuturor statelor, indiferent dacă acestea sunt sau nu „interesate în mod special” în sensul strict al expresiei.

Studiul nu a luat în considerare dacă, din punct de vedere juridic, este sau nu posibilă existența poziției de „contestator persistent” în raport cu normele cutumiare de drept internațional umanitar. Deși mulți autori sunt de părere că, în cazul normelor de jus cogens, nu poate exista un contestator persistent, există și autori care pun la îndoială însăși validitatea noțiunii de contestator persistent.¹⁸ Dacă acceptăm că, din punct de vedere juridic, este posibilă existența poziției de contestator persistent, statul în cauză trebuie să fi ridicat obiecții la apariția unei noi norme, în cursul procesului de formare a acesteia și ulterior să fi continuat să obiecteze în mod persistent; nu este posibilă poziția de „contestator ulterior”.¹⁹

Deși, în mod normal, apariția unei norme de drept internațional cutumiar necesită timp, această perioadă nu este precizată. Factorul determinant este mai degrabă acumularea unei practici suficient de densă ca uniformitate, răspândire și reprezentativitate.²⁰

Opinio juris

Cerința de opinio juris în determinarea existenței unei reguli de drept internațional cutumiar se referă la convingerea juridică a statelor că o anumită practică răspunde unei reguli de drept. Forma în care sunt exprimate practica și convingerea juridică poate diferi în funcție de regula respectivă – dacă aceasta conține o interdicție, o obligație sau doar dreptul de a adopta un anumit comportament.

Pe parcursul elaborării studiului, separarea strictă a celor două elemente de practică și convingere juridică, s-a dovedit a fi foarte dificilă și, în mare măsură, teoretică. De multe ori, unul și același act reflectă simultan și practica și convingerea juridică. După cum sublinia și Asociația de Drept Internațional, Curtea Internațională de Justiție „nu s-a exprimat prea clar cu privire la faptul că existența (presupusă) a unor elemente distincte ar exclude manifestarea ambelor prin una și aceeași conduită. De fapt, de multe ori, separarea celor două elemente este dificilă, sau chiar imposibilă.”²¹ Aceasta se întâmplă mai ales în cazul actelor verbale, cum ar fi manualele militare, care reprezintă practică a statelor și, de multe ori, reflectă simultan și convingerea juridică a statului respectiv.

17 Vezi *Dreptul internațional umanitar cutumiar*, *op. cit.* (nota 4), vol. I, comentariul la regula 114.

18 Pentru o discuție detaliată asupra acestui subiect, vezi Maurice H. Mendelsen, „Formarea dreptului internațional cutumiar”, *Colecție de cursuri a Academiei de Drept Internațional de la Haga*, vol. 272, 1998, pag. 227 - 244.

19 Raportul ADI, *op. cit.* (nota 13), comentariul (b) la Principiul 15, pag. 738.

20 *Ibid.*, comentariu (b) la Principiul 12, pag. 731.

21 *Ibid.* pag. 718, § 10 (c). Pentru o analiză detaliată a acestui aspect, vezi Peter Haggrmacher, „Doctrina celor două elemente ale dreptului cutumiar în practica Curții Internaționale”, *Revista generală de drept internațional public*, vol. 90, 1986, pag. 5.

Atunci când practica este suficient de densă, ea include în general și opinio juris și, prin urmare, nu mai este necesar a se demonstra separat existența unei opinio juris. Totuși, în cazurile în care practica este ambiguă, opinio juris joacă un rol important în a determina dacă acea practică contează sau nu în procesul de formare a cutumei. De multe ori, acesta este cazul omisiunilor, atunci când statele nu acționează sau nu reacționează, dar motivul nu este clar. Pentru aceste cazuri, atât Curtea Internațională de Justiție, cât și predecesoarea sa, Curtea Internațională Permanentă de Justiție, au susținut nevoia de a stabili separat existența unei opinio juris, pentru a determina dacă aceste cazuri de practică ambiguă contribuie sau nu la crearea normelor de drept internațional cutumiar.²²

În domeniul dreptului internațional umanitar, unde numeroase norme impun abținerea de la o anumită conduită, omisiunile ridică o problemă specială în a determina existența unei opinio juris, deoarece trebuie să se demonstreze că abținerea nu este o coincidență, ci se bazează pe o așteptare legitimă. Atunci când cerința abținerii este prevăzută în instrumente internaționale și declarații oficiale, poate fi demonstrată, de obicei, existența unei cerințe legale de a nu recurge la conduita respectivă. În plus, astfel de abțineri pot avea loc după ce conduita respectivă a dat naștere la anumite controverse, ceea ce ajută la a demonstra că abținere în cauză nu este o coincidență, deși nu este mereu ușor de demonstrat că abținerea a avut la bază conștientizarea unei obligații juridice.

Impactul dreptului convențional

Tratatele sunt și ele relevante în a determina existența dreptului internațional cutumiar, deoarece ajută la clarificarea modului în care statele percep anumite reguli de drept internațional. Astfel, studiul abordează ratificarea, interpretarea și implementarea tratatelor, inclusiv rezervele și declarațiile de interpretare făcute cu ocazia ratificării. În cazurile privind Platoul continental al Mării Nordului, Curtea Internațională de Justiție a avut în mod clar în vedere gradul de ratificare a unui tratat ca fiind relevant pentru evaluarea dreptului internațional cutumiar. În acest caz, Curtea a stabilit că: „numărul de ratificări și de accesii realizate până în prezent [39], deși important, nu poate fi considerat suficient”, mai ales în condițiile în care practica extra-convențională este contradictorie.²³ În mod contrar, în cazul Nicaragua, în evaluarea caracterului cutumiar al regulii de neamestec, Curtea a acordat o mare importanță faptului că Carta Națiunilor Unite era ratificată în mod

22 Vezi, de exemplu, Curtea Internațională Permanentă de Justiție, cazul *Lotus (Franța v. Turcia)*, hotărâre, 7 septembrie 1927, CIPJ ser. A , nr. 10, pag. 28, (Curtea a stabilit că abținerea statelor de a judeca actele ilicite petrecute la bordul navelor nu s-a datorat convingerii că acest lucru le-ar fi fost interzis); Curtea Internațională de Justiție, cazurile privind *Platoul continental al Mării Nordului*, op. cit. (nota 7), pag. 43 - 44, §§ 76 - 77 (Curtea a stabilit că statele care și-au delimitat platoul continental pe baza principiului echidistanței nu au procedat astfel deoarece s-au considerat obligate din punct de vedere juridic în acest sens), Raportul ADI, op. cit. (nota 13), pag. 42, § 73.

23 Curtea Internațională de Justiție, cazurile privind *Platoul continental al Mării Nordului*, op. cit. (nota 7), pag. 42, § 73.

aproape universal.²⁴ Se poate întâmpla și ca o prevedere a unui tratat să reflecte dreptul cutumiar, înainte de intrarea în vigoare a tratatului, cu condiția ca practica similară să fie suficient de răspândită, inclusiv în rândul statelor interesate în mod special, astfel încât să devină puțin probabilă o opoziție semnificativă față de regula respectivă.²⁵

În practică, redactarea prevederilor unui tratat ajută la cristalizarea opiniei juridice a comunității internaționale și are o influență de netăgăduit asupra conduitei și convingerii juridice ulterioare a statelor. Curtea Internațională de Justiție a recunoscut acest fapt în hotărârea pronunțată în speța privind Platoul continental, caz în care Curtea a declarat că „convențiile multilaterale pot juca un rol important în înregistrarea și definirea regulilor derivate din cutumă sau chiar în dezvoltarea acestor reguli.”²⁶ Astfel, Curtea a recunoscut că tratatele pot codifica reguli pre-existente de drept internațional cutumiar, putând însă și să pună bazele pentru formarea de noi reguli cutumiare bazate pe normele conținute în aceste tratate. Curtea a mers mai departe și a afirmat că: „este posibil ca (...) să fie suficientă participarea foarte largă și reprezentativă la o convenție, dar cu condiția ca această participare să includă statele interesate în mod special”.²⁷

Studiul a abordat o metodă prudentă, considerând că ratificarea de către un număr mare de state reprezintă doar un indiciu, trebuind să fie evaluată în raport cu alte elemente ale practicii, și mai ales în raport cu practica statelor care nu sunt parte la respectivul tratat. Practica statelor care nu sunt parte, dar respectă o normă convențională a fost considerată ca reprezentând un element important pentru dovedirea existenței unei reguli cutumiare. În schimb, practica contrară a statelor care nu sunt părți a fost considerată a reprezenta un important element probant în sens invers. Practica statelor parte la un tratat față de statele care nu sunt părți la acel tratat reprezintă un alt element extrem de important.

Astfel, studiul nu s-a limitat la practica statelor care nu sunt parte la tratatele relevante de drept internațional umanitar. De exemplu, dacă studiul s-ar fi limitat la analiza practicii celor aproximativ treizeci de state care nu au ratificat Protocoalele Adiționale, nu ar fi fost respectat criteriul care impune ca dreptul internațional cutumiar să se bazeze pe o practică răspândită și reprezentativă. În consecință, evaluarea existenței normelor de drept internațional cutumiar a ținut cont de faptul că, la data publicării studiului, Protocolul Adițional I era ratificat de 162 de state, iar Protocolul Adițional II de 157 de state.

24 Curtea Internațională de Justiție, *Cazul privind Activitățile militare și paramilitare din Nicaragua și împotriva acesteia*, *op. cit.* (nota 12), pag. 99 - 100, § 188. Un alt factor important în decizia Curții a fost reprezentat de rezoluțiile relevante ale Adunării Generale a ONU, care fuseseră aprobate cu o largă majoritate, mai ales Rezoluția 2625 (XXV) privind relațiile amiabile între state, adoptată fără vot.

25 Curtea Internațională de Justiție, *Cazul privind Platoul continental (Jamahiria Arabă Libiană v. Malta)*, *op. cit.* (nota 6), pag. 33, § 34 (Curtea a considerat că noțiunea de zonă economică exclusivă devenise parte a dreptului internațional cutumiar, chiar dacă Convenția ONU privind dreptul mării nu intrase încă în vigoare, deoarece numărul de revendicări de zone economice exclusive ajunsese la 56, unele provenind de la state interesate în mod special).

26 Curtea Internațională de Justiție, *Cazul privind platoul continental (Jamahiria Arabă Libiană v. Malta)*, *op. cit.* (nota 6), pag. 29 - 30, § 27.

27 Curtea Internațională de Justiție, *cazurile privind Platoul continental al Mării Nordului*, *op. cit.* (nota 7), pag. 42, §73; vezi și Raportul ADI, *op. cit.* (nota 13), Principiile 20-21, 24, 26 și 27, pag. 754 - 765.

Trebuie subliniat faptul că studiul nu a urmărit să stabilească natura cutumiară a fiecăreia dintre regulile convenționale de drept internațional umanitar și, din acest motiv, nu a urmărit structura tratatelor existente. Lucrarea a urmărit mai degrabă să analizeze anumite aspecte, pentru a stabili care sunt regulile de drept internațional cutumiar care ar putea fi identificate prin inducție, pornind de la practica statelor în acele domenii. Deoarece metoda abordată nu a analizat fiecare prevedere convențională pentru a stabili dacă aceasta are sau nu natură cutumiară, nu se poate trage concluzia că o regulă punctuală dintr-un anumit tratat nu are natură cutumiară doar pentru că ea nu apare ca atare în cuprinsul studiului.

Organizarea studiului

Pentru a alege cea mai bună cale de a aduce la îndeplinire mandatul încredințat de către CICR, autorii studiului au consultat un grup de experți universitari în domeniul dreptului internațional umanitar, care au alcătuit un Comitet director al studiului.²⁸ În iunie 1996, Comitetul director a adoptat un program de lucru, iar cercetările au debutat în luna octombrie a aceluiași an. În activitatea de cercetare, au fost analizate atât surse naționale, cât și internaționale, care să reflecte practica statelor, cercetarea fiind axată pe cele șase domenii identificate în programul de lucru:

- Principiul diferențierii
- Persoane și bunuri aflate sub protecție specială
- Metode specifice de război
- Arme
- Tratamentele persoanelor civile și al persoanelor scoase din luptă
- Implementare

Cercetarea surselor naționale

Întrucât este mai simplu ca sursele naționale să fie accesate din interiorul țării respective, s-a decis să se ceară ajutorul cercetătorilor de pe plan local. În acest scop, au fost aleși cercetători sau grupuri de cercetători din aproape 50 de țări (9 din Africa, 11 din cele două Americi, 15 din Asia, 1 din Australasia și 11 din Europa), cărora li s-a solicitat să elaboreze un raport privind practica statelor respective.²⁹ Statele au fost alese pe baza criteriului reprezentativității geografice, ținându-se însă cont și de experiența recentă a unor diverse tipuri de conflicte armate, în cursul cărora s-a recurs la diferite metode de război.

28 Comitetul director a fost alcătuit din profesorii Georges Abi-Saab, Salah El-Din Amer, Ove Bring, Eric David, John Dugard, Florentino Feliciano, Horst Fischer, Françoise Hampson, Theodor Meron, Djamchid Momtaz, Milan Šahović și Raúl Emilio Vinuesa.

29 Africa: Africa de Sud, Algeria, Angola, Botswana, Egipt, Etiopia, Nigeria, Ruanda și Zimbabwe; cele două Americi: Argentina, Brazilia, Canada, Chile, Columbia, Cuba, El Salvador, Nicaragua, Peru, Statele Unite ale Americii și Uruguay; Asia: China, Republica Coreea, Filipine, Iordania, India, Indonezia, Irak, Iran, Israel, Japonia, Kuwait, Liban, Malaiezia, Pakistan și Siria; Australasia: Australia; Europa, Belgia, Bosnia și Herțegovina, Croația, Franța, Germania, Italia, Iugoslavia, Olanda, Federația Rusă, Spania și Regatul Unit.

Au fost colectate și cercetate și manualele militare și legislația națională a țărilor care nu au fost acoperite de rapoartele cu privire la practica statelor. Activitatea a fost facilitată de rețeaua de delegații ale CICR din întreaga lume, o contribuție importantă avându-o și colecția de texte legislative naționale, colecție alcătuită de Serviciul consultativ al CICR în domeniul dreptului internațional umanitar.

Cercetarea surselor internaționale

Practica statelor dedusă din surse internaționale a fost colectată de șase echipe, câte una pentru fiecare dintre cele șase capitole ale studiului.³⁰ Aceste echipe au studiat practica statelor în cadrul Organizației Națiunilor Unite și al altor organizații internaționale, printre care Uniunea Africană (fosta Organizație a Unității Africane), Consiliul European, Consiliul de Cooperare al Golfului, Uniunea Europeană, Liga Statelor Arabe, Organizația Statelor Americane, Organizația Conferinței Islamice și Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa. De asemenea, a fost colectată și jurisprudența internațională, în măsura în care aceasta a furnizat dovezi ale existenței unor reguli de drept internațional cutumiar.

Cercetarea arhivelor Comitetului Internațional al Crucii Roșii

Pentru a completa cercetarea surselor naționale și internaționale, CICR și-a cercetat și propriile arhive cu privire la aproape 40 de conflicte armate recente (21 din Africa, 2 din cele două Americi, 8 din Asia și 8 din Europa).³¹ Ca regulă generală, aceste conflicte au fost alese astfel încât să fie acoperite țările și conflictele ce nu au făcut obiectul unui raport privind practica statelor.

Ca rezultat al acestui demers al celor trei componente – cercetarea surselor naționale, internaționale și ale CICR – studiul acoperă practici provenite din toate colțurile lumii. Bineînțeles că, cu toate acestea, cercetarea nu pretinde a fi exhaustivă. Studiul a fost axat în mod special asupra practicii din ultimii treizeci de ani, pentru a garanta că rezultatul său reprezintă o reafirmare a dreptului internațional cutumiar actual; de aceea, practicile mai vechi au fost luate în considerație doar în măsura în care încă mai sunt pertinente.

30 Principiul diferențierii: Profesorul Georges Abi-Saab (raportor) și Jean- François Quéguiner (cercetător); Categoriile de persoane și bunuri protejate: Profesorul Horst Fischer (raportor) și Gregor Schotten și Heike Spieker (cercetători); Metode specifice de război: Profesorul Theodor Meron (raportor) și Richard Desgagné (cercetător); Arme: Profesorul Ove Bring (raportor) și Gustaf Lind (cercetător); Tratatul civililor și al persoanelor scoase din luptă: Profesorul Françoise Hampson (raportor) și Camille Giffard (cercetător); Implementare: Profesorul Eric David (raportor) și Richard Desgagné (cercetător).

31 Africa: Angola, Burundi, Ciad, Ciad – Libia, Republica Democratică Congo, Djibouti, Eritreea – Yemen, Etiopia (1973 - 1994), Liberia, Mozambic, Namibia, Nigeria – Camerun, Rwanda, Senegal, Senegal – Mauritania, Sierra Leone, Somalia, Somalia – Etiopia, Sudan, Uganda și Sahara de Vest; cele două Americi: Guatemala și Mexic; Asia: Afganistan, Cambodgia, India (Jammu și Cașmir), Papua Noua-Guinee, Sri Lanka, Tadjikistan, Yemen și Yemen – Eritreea (vezi și la Africa); Europa: Armenia – Azerbaidjan (Nagorno – Karabah), Cipru, fosta Iugoslavie (conflictul din Iugoslavia (1991- 1992), conflictul din Bosnia și Herțegovina (1992 - 1996), conflictul din Croația (Krajinas) (1992 - 1995)), Georgia (Abhazia), Federația Rusă (Cecenia) și Turcia.

Consultarea experților

În cursul primei runde de consultări, CICR a invitat echipe internaționale de cercetători pentru a elabora un rezumat succint care să cuprindă o evaluare preliminară a dreptului internațional cutumiar, pornind de la practicile colectate. Aceste rezumate au fost discutate în cadrul Comitetului director, în cadrul a trei reuniuni organizate la Geneva în anul 1998. Rezumatele au fost revizuite cu atenție, iar apoi, în cadrul celei de a doua runde de consultări, ele au fost prezentate unui grup de experți din mediul universitar și guvernamental, din toate regiunile lumii. Acești experți au fost invitați de CICR, în calitate personală, să participe la două întâlniri cu Comitetul director, reuniuni organizate la Geneva în anul 1999. Cu aceste ocazii, experții au contribuit la evaluarea practicilor colectate, indicând și existența altor practici care fuseseră omise.³²

Redactarea raportului

Evaluarea realizată de Comitetul director, revizuită de grupul de experți din mediul universitar și guvernamental, a reprezentat baza pentru redactarea raportului final. Autorii studiului au re-examinat practica, au re-evaluat existența normelor cutumiare, au revizuit formularea și ordinea regulilor și au redactat comentariile. Aceste proiecte de texte au fost prezentate Comitetului director, grupului de experți din mediul universitar și guvernamental și Diviziei Juridice a CICR, care au formulat comentariile. În final, textul a fost actualizat și revizuit pe baza comentariilor primite.

Rezumatul concluziilor

Marea majoritate a prevederilor Convențiilor de la Geneva, inclusiv articolul 3 comun, sunt considerate ca făcând parte din dreptul internațional cutumiar.³³ De altfel, deoarece Convențiile de la Geneva au în prezent 192 de state părți, ele sunt obligatorii ca drept convențional pentru aproape toate statele. În consecință, studiul nu a abordat natura cutumiară a dispozițiilor convențiilor, ci a pus accentul mai degrabă pe tratatele care nu au fost ratificate în mod universal, și mai ales Protocoloalele Adiționale, Convenția de la Haga pentru protecția bunurilor culturale și unele dintre convențiile specifice referitoare la folosirea unor arme.

Descrierea de mai jos a regulilor de drept internațional cutumiar nu urmărește
32 Următorii experți din mediul academic și guvernamental au participat, în nume propriu, la aceste consultări: Abdallah Ad-Douri (Irak), Paul Berman (Regatul Unit), Sadi Çaycı (Turcia), Michael Cowling (Africa de Sud), Edward Cummings (Statele Unite ale Americii), Antonio de Icaza (Mexic), Yoram Dinstein (Israel), Jean – Michel Favre (Franța), William Fenrick (Canada), Dieter Fleck (Germania), Juan, Carlos, Gómez Ramírez (Columbia), Jamshed A. Hamid (Pakistan), Arturo Hernández – Basave (Mexic), Ibrahim Idriss (Etiopia), Hassan Kassem Jouni (Liban), Kenneth Keith (Noua Zeelandă), Githu Muigai (Kenya), Rein Mülerson (Estonia), Bara Niang (Senegal), Mohamed Olwan (Iordania), Raul C. Pangalangan (Filipine), Stelios Perrakis (Grecia), Paulo Sergio Pinheiro (Brazilia), Árpád Prandler (Ungaria), Pemmaraju Sreenivasa Rao (India), Camilo Reyes Rodríguez (Columbia), Itse E. Sagay (Nigeria), Harold Sandoval (Columbia), Marat A. Sarsembayev (Kazahstan), Muhammad Aziz Shukri (Siria), Parlaungan Sihomleing (Indonezia), Geoffrey James Skillen (Australia), Guoshun Sun (China), Bakhtyar Tuzmukhamedov (Rusia) și Karol Wolfke (Polonia).

33 Curtea Internațională de Justiție, *Legalitatea amenințării cu sau a folosirii armelor nucleare*, op. cit. (nota 8), pag. 257 - 258, § 79 și 82 (referitor la Convențiile de la Geneva) și cazul privind *Activitățile militare și paramilitare din Nicaragua și împotriva acesteia*, op. cit. (nota 12), pag. 114, § 218 (referitor la articolul 3 comun).

să explice natura cutumiară a acestor reguli și nu prezintă practica pe care s-a bazat această concluzie. Expunerea motivelor în baza cărora o regulă a fost considerată a fi cutumiară se găsește în Volumul I al studiului, iar practica aferentă este prezentată în Volumul II.

Conflictele armate internaționale

Protocolul Adițional I a codificat reguli pre-existente de drept internațional cutumiar, dar a pus și bazele pentru formarea de noi reguli cutumiare. Practicile colectate în cadrul studiului fac dovada impactului profund pe care l-a avut Protocolul Adițional I asupra practicii statelor, nu doar în ceea ce privește conflictele armate internaționale, ci și cu privire la conflictele armate neinternaționale (vezi în continuare). În mod special, studiul a stabilit că principiile fundamentale ale Protocolului Adițional I au fost larg acceptate, mai mult chiar decât ar fi sugerat numărul de ratificări.

Deși studiul nu a urmărit să determine natura cutumiară a prevederilor convenționale specifice, a devenit clar că, datorită practicii, există numeroase reguli cutumiare identice sau asemănătoare cu cele conținute în dreptul tratatelor. Ca exemplu de reguli al căror caracter cutumiar a fost determinat și pentru care există dispoziții corespondente în Protocolul Adițional I, putem să ne referim la principiul diferențierii între populația civilă și combatanți și între bunurile cu caracter civil și obiectivele militare;³⁴ interzicerea atacurilor fără discriminare;³⁵ principiul proporționalității în atac;³⁶ obligația de a lua toate măsurile de precauție practic posibile în atac cu privire la efectele atacului;³⁷ obligația de a respecta și proteja personalul sanitar și religios, unitățile și mijloacele de transport sanitare;³⁸ personalul și bunurile de asistență umanitară³⁹ și jurnaliștii civili;⁴⁰ obligația de a proteja serviciile medicale;⁴¹ interdicția de a ataca localitățile neapărate și zonele demilitarizate;⁴² obligația de a cruța viața și de a proteja inamicul scos din luptă;⁴³ interzicerea înfometării;⁴⁴ interdicția de a ataca bunurile indispensabile pentru supraviețuirea populației civile;⁴⁵ interzicerea utilizării necorespunzătoare a emblemelor și interzicerea perfidiei;⁴⁶ obligația de a respecta garanțiile fundamentale de care beneficiază civilii și persoanele scoase din luptă;⁴⁷ obligația de a căuta persoanele dispărute⁴⁸ și măsurile specifice de protecție acordate femeilor și copiilor.⁴⁹

34 Vezi *Dreptul internațional umanitar cutumiar*, *op. cit.* (nota 4), vol. I, regulile 1 și 7.

35 *Ibid.*, regulile 11 - 13.

36 *Ibid.*, regula 14.

37 *Ibid.*, regulile 15 - 24.

38 *Ibid.*, regulile 25 și 27 - 30.

39 *Ibid.*, regulile 31 - 32.

40 *Ibid.*, regula 34.

41 *Ibid.*, regula 26.

42 *Ibid.*, regulile 36 - 37.

43 *Ibid.*, regulile 46 - 48.

44 *Ibid.*, regula 53.

45 *Ibid.*, regula 54.

46 *Ibid.*, regulile 57 - 65.

47 *Ibid.*, regulile 87 - 105.

48 *Ibid.*, regula 117.

49 *Ibid.*, regulile 134 - 137.

Conflicte armate neinternaționale

În cursul ultimelor decenii, s-a constatat apariția unei practici importante referitoare la protecția acordată de dreptul internațional umanitar. Acest ansamblu de practici a influențat în mod decisiv formarea de reguli cutumiare aplicabile în conflictele armate neinternaționale. La fel ca și Protocolul Adițional I, Protocolul Adițional II a avut un efect marcant asupra acestei practici și, din acest motiv, unele dintre prevederile sale sunt considerate a face parte din dreptul internațional cutumiar. Ca exemplu de reguli al căror caracter cutumiar a fost stabilit și care își găsesc corespondent în prevederile Protocolului Adițional II, putem cita: interzicerea atacurilor îndreptate împotriva persoanelor civile;⁵⁰ obligația de a respecta și a proteja personalul sanitar și religios, unitățile și mijloacele de transport sanitare;⁵¹ obligația de a respecta serviciile medicale;⁵² interzicerea înfometării;⁵³ interdicția de a ataca bunurile indispensabile pentru supraviețuirea populației civile;⁵⁴ obligația de a respecta garanțiile fundamentale de care beneficiază civilii și persoanele scoase din luptă;⁵⁵ obligația de a căuta, a respecta și a proteja bolnavii, răniții și naufragiații;⁵⁶ obligația de a căuta și a proteja morții;⁵⁷ obligația de a respecta persoanele private de libertate;⁵⁸ interzicerea strămutării forțate a civililor⁵⁹ și măsurile specifice de protecție acordate femeilor și copiilor⁶⁰.

Cu toate acestea, cea mai importantă contribuție a dreptului internațional umanitar cutumiar la reglementarea conflictelor armate interne rezidă în faptul că acest drept merge mai departe decât prevederile Protocolului Adițional II. De fapt, practica a instituit un număr important de reguli cutumiare care sunt mai detaliate decât prevederile, de multe ori rudimentare, conținute în Protocolul Adițional II. În plus, regulile cutumiare acoperă importante lacune ale reglementărilor convenționale referitoare la conflictele interne.

Astfel, Protocolul Adițional II conține doar prevederi sumare referitoare la conducerea ostilităților. Articolul 13 prevede că: „Populația civilă ca atare, precum și persoanele civile, nu vor face obiectul atacurilor (...) în afară de cazul când participă în mod direct la ostilități și cât timp durează o astfel de participare”. Spre deosebire de Protocolul Adițional I, Protocolul Adițional II nu conține nici reguli, nici definiții specifice referitoare la principiul diferențierii și cel al proporționalității.

Lacunele din reglementările cu privire la conducerea ostilităților au fost totuși în mare parte acoperite de practica statelor, care a condus la crearea de reguli paralele cu cele din Protocolul Adițional I, dar aplicabile, ca norme cutumiare, în conflictele

50 *Ibid.*, regula 1.

51 *Ibid.*, regulile 25 și 27 - 30.

52 *Ibid.*, regula 26.

53 *Ibid.*, regula 53.

54 *Ibid.*, regula 54.

55 *Ibid.*, regulile 87 - 105.

56 *Ibid.*, regulile 109 - 111.

57 *Ibid.*, regulile 112 - 113.

58 *Ibid.*, regulile 118 - 119, 121 și 125.

59 *Ibid.*, regula 129.

60 *Ibid.*, regulile 134 - 137.

armate neinternaționale. Aceste reguli acoperă principiile de bază ale conducerii ostilităților și include reguli referitoare la persoanele și bunurile protejate, precum și reguli referitoare la metode specifice de război.⁶¹

În mod similar, Protocolul Adițional II nu conține decât o prevedere foarte generală privind asistența umanitară destinată populației civile în dificultate. Articolul 18, paragraful 2, prevede că: „Când populația civilă este afectată de privațiuni deosebite datorită lipsei aprovizionărilor indispensabile pentru supraviețuirea sa, (...)se vor întreprinde (...)acțiuni de asistență în favoarea populației civile, cu caracter exclusiv umanitar și imparțial și realizate fără nici un fel de diferențiere cu caracter defavorabil”. Spre deosebire de Protocolul Adițional I, Protocolul Adițional II nu conține prevederi specifice care să impună respectarea și protejarea personalului și bunurilor de asistență umanitară și care să oblige părțile la conflict să permită și să faciliteze trecerea rapidă și fără obstacole a ajutoarelor umanitare destinate persoanelor civile aflate în dificultate și să asigure libertatea de deplasare a personalului de asistență umanitară autorizat, chiar dacă s-ar putea susține că aceste cerințe sunt conținute în mod implicit în articolul 18, paragraful 2 al Protocolului. Aceste cerințe sunt totuși cristalizate în dreptul internațional cutumiar aplicabil atât conflictelor armate internaționale, cât și neinternaționale, în temeiul practicii răspândite, reprezentative și uniforme în acest sens.

Trebuie subliniat că, în timp ce Protocoalele Adiționale prevăd necesitatea consimțământului părților interesate pentru derularea operațiunilor de asistență, marea parte a practicilor colectate în cadrul studiului nu menționează această necesitate.⁶² Este evident că o organizație umanitară nu ar acționa fără consimțământul părții interesate. Totuși, acest consimțământ nu trebuie să fie refuzat pentru motive arbitrare. Dacă se stabilește că populația civilă este amenințată de foamete, iar o organizație umanitară care îndeplinește condițiile de imparțialitate și nediscriminare poate asigura ajutor, partea interesată nu poate refuza să-și dea acordul.⁶³ Consimțământul nu poate fi refuzat pentru motive arbitrării, dar practica recunoaște că partea interesată poate exercita un control asupra operațiunilor de asistență, iar personalul de asistență umanitară trebuie să respecte legislația națională sub aspectul reglementărilor referitoare la accesul pe teritoriu și reguli de securitate.

Clarificări indispensabile

Studiul a relevat și unele domenii în care practica rămâne totuși ambiguă. Astfel, dacă noțiunile de „combatant” și „persoană civilă” sunt clar definite în conflictele armate internaționale,⁶⁴ practica referitoare la conflictele armate neinternaționale

61 Vezi, de ex., *ibid.*, regulile 7 - 10 (diferențierea între bunurile civile și obiectivele militare), regulile 11 - 13 (atacuri fără discriminare), regula 14 (proporționalitate în atac), regulile 15 - 21 (precauții în atac), regulile 22 - 24 (precauții privind efectele atacului), regulile 31 - 32 (personalul și bunurile de asistență umanitară), regula 34 (jurnaliști civili), regulile 35 - 37 (zone protejate), regulile 46 - 48 (cruțare), regulile 55 - 56 (accesul la asistența umanitară) și regulile 57 - 65 (inducerea în eroare).

62 Vezi Protocolul Adițional I, articolul 70 (1) și Protocolul Adițional II, articolul 18 (2).

63 Vezi Ives Sandoz, Christophe Swinarski, Bruno Zimmermann (editori), *Comentariu la Protocoalele Adiționale*, CICR, Geneva, 1987, § 4885; vezi și §2805.

64 Vezi *Dreptul internațional umanitar cutumiar, op. cit.* (nota 4), vol. 1, regula 3 (combatanți), regula 4 (forțe armate) și regula 5 (civili și populația civilă).

nu arată clar dacă, în ceea ce privește conducerea ostilităților, membrii grupurilor armate de opoziție sunt considerați membri ai forțelor armate sau persoane civile. În special, nu este clar dacă membrii grupurilor armate de opoziție sunt civili care își pierd protecția împotriva atacurilor deoarece participă în mod direct la ostilități sau dacă membrii acestor grupuri pot fi atacați ca atare, în această calitate pe care o au. Această lipsă de claritate se reflectă și în dreptul convențional. De exemplu, Protocolul Adițional II nu conține definiția persoanelor civile și nici a populației civile, deși aceste noțiuni apar în cuprinsul mai multor prevederi.⁶⁵ Tratatul ulterior aplicabil în timp de conflict armat ne internațional fac apel în același mod la noțiunile de „civili” și „populație civilă”, fără a le defini.⁶⁶

Alt domeniu de incertitudine privind regulile ce reglementează atât conflictele armate internaționale, cât și ne internaționale este creat de lipsa unei definiții precise a noțiunii de „participare directă la ostilități”. Pierderea protecției împotriva atacurilor este clară și de necontestat în cazul în care o persoană civilă utilizează arme sau alte mijloace pentru a comite acte de violență împotriva membrilor sau materialului forțelor inamice. În schimb, se constată că o importantă parte a practicilor colectate nu oferă sau oferă prea puține informații cu privire la modul în care trebuie interpretată expresia de „participare directă”, arătând de exemplu că evaluarea trebuie să se facă de la caz la caz sau limitându-se la a repeta doar regula generală conform căreia participarea directă la ostilități a civililor are drept consecință asupra acestora pierderea protecției împotriva atacurilor. O altă problemă conexasă este de a ști cum se stabilește statutul unei persoane, în caz de îndoială. Pentru a clarifica aceste incertitudini, CICR a urmărit să clarifice noțiunea de participare directă, prin organizarea, începând cu 2003, a unor reuniuni ale experților.⁶⁷

Un alt aspect încă nesoluționat rămâne domeniul de aplicare a principiului proporționalității în atac. Studiul a scos în evidență un larg sprijin în favoarea acestui principiu, dar nu a dus la clarificări în plus pe lângă principiile dreptului convențional cu privire la echilibrul dintre avantajul militar și pierderile civile colaterale.

Câteva aspecte legate de conducerea ostilităților

Protocoloalele Adicionale I și II au introdus o regulă nouă care interzice atacurile împotriva lucrărilor și instalațiilor care conțin forțe periculoase, chiar dacă acestea reprezintă obiective militare, în cazul în care astfel de atacuri pot produce eliberarea acestor forțe, cauzând în consecință pierderi grave populației civile. Chiar dacă nu este sigur că aceste reguli au devenit norme de drept cutumiar, practica arată că statele conștientizează riscurile considerabile de pierderi de vieți omenești și de pagube materiale ce ar putea fi provocate incidental de atacurile îndreptate

65 Protocolul Adițional II, articolele 13 - 15 și 17 - 18.

66 Vezi, de ex., Protocolul II amendat la Convenția privind anumite categorii de arme clasice, articolul 2; Convenția de la Ottawa privind interzicerea minelor antipersonal, preambulu; Statutul Curții Penale Internaționale, articolul 8 (2) (e) (i), (iii) și (viii).

67 Vezi, de ex., Participarea directă la ostilități conform dreptului internațional umanitar, Raport elaborat de Comitetul Internațional al Crucii Roșii, Geneva, septembrie 2003, disponibil la www.icrc.org.

împotriva unor astfel de lucrări și instalații, dacă ele ar fi considerate obiective militare. În consecință, statele recunosc că, în orice conflict armat, este bine a se lua precauții speciale pentru a evita eliberarea forțelor periculoase și pierderile grave pe care acestea le-ar cauza în rândul populației civile.⁶⁸ Studiul a ajuns la concluzia că această cerință face parte din normele de drept internațional cutumiar aplicabile în orice tip de conflict armat.

O altă nouă regulă a fost introdusă de Protocolul Adițional I – respectiv interdicția de a recurge la mijloace și metode de război concepute a provoca sau care pot provoca mediului natural pagube de mare amploare, de durată și grave. De la adoptarea Protocolului Adițional I, această interdicție s-a bucurat de un sprijin atât de larg în practica statelor, încât ea s-a cristalizat ca normă de drept cutumiar, deși anumite state continuă să susțină că regula nu se aplică armelor nucleare și, în consecință, că nu ar fi obligate de această regulă în ceea ce privește armele nucleare.⁶⁹ În afara acestei reguli specifice, studiul a ajuns la concluzia că mediul natural este considerat a fi bun civil și este ca atare protejat de aceleași principii și reguli care protejează bunurile civile, mai ales principiul diferențierii și al proporționalității, precum și cerința de a fi luate precauții în atac. Aceasta înseamnă că nici o componentă a mediului natural nu poate face obiectul atacurilor, cu excepția cazului în care reprezintă obiectiv militar; de asemenea, este interzis orice atac îndreptat împotriva unui obiectiv militar dacă prin acesta s-ar putea provoca mediului în mod incidental pierderi excesive față de avantajul militar concret și direct estimat. Astfel, Curtea Internațională de Justiție a stabilit în avizul său consultativ dat în speța „Legalitatea amenințării cu sau a utilizării armelor nucleare” că „în prezent, statele trebuie să țină cont de rațiunile ecologice atunci când decid ce este necesar și proporțional în urmărirea obiectivelor militare legitime.”⁷⁰ În plus, în conducerea ostilităților, părțile la un conflict trebuie să ia toate măsurile practic posibile pentru a evita și, în orice caz, pentru a reduce la minimum, pierderile provocate incidental mediului. Lipsa de certitudine științifică cu privire la efectele operațiilor militare nu înlătură obligația unei părți la conflict de a lua astfel de precauții.⁷¹

De altfel, există și probleme care nu sunt abordate ca atare în Protocoalele Adiționale. Astfel, Protocoalele nu conțin nici o prevedere specifică referitoare la protecția personalului și materialelor utilizate în cadrul unei misiuni de menținere a păcii. Cu toate acestea, în practică, acest personal și aceste bunuri au beneficiat de protecție împotriva atacurilor, echivalentă cu protecția persoanelor și bunurilor civile. De aici, s-a dezvoltat în practica statelor o regulă care interzice atacurile îndreptate împotriva personalului și materialelor utilizate în cadrul misiunilor de menținere a păcii dispuse conform Cartei Națiunilor Unite, în măsura în care

68 Protocolul Adițional I, articolul 56 (1) (continuat totuși cu excepțiile enumerate în paragraful 2) și Protocolul Adițional II, articolul 15 (fără excepții).

69 Vezi *Dreptul internațional umanitar cutumiar*, op. cit. (nota 4), vol. I, regula 45.

70 Curtea Internațională de Justiție, *Legalitatea amenințării cu sau a folosirii armelor nucleare*, op. cit. (nota 8), § 30.

71 Vezi *Dreptul internațional umanitar cutumiar*, op. cit. (nota 4), vol. I, regula 44.

acestea au dreptul la protecția acordată persoanelor și bunurilor civile, în temeiul dreptului internațional umanitar. Această regulă a fost inclusă în Statutul Curții Penale Internaționale și face parte din dreptul internațional cutumiar aplicabil în orice tip de conflict armat.⁷²

Unele probleme legate de conducerea ostilităților sunt reglementate în Regulamentul de la Haga. De mult timp, acest regulament este considerat ca făcând parte din dreptul cutumiar aplicabil conflictelor armate internaționale.⁷³ Cu toate acestea, se acceptă ideea că unele dintre regulile sale au caracter cutumiar și în cazul conflictelor armate neinternaționale. Putem da ca exemplu unele reguli vechi de drept internațional cutumiar, care interzic: (1) distrugerea sau însușirea bunurilor inamicului, cu excepția cazurilor de necesitate militară imperativă, și (2) jaful. Aceste reguli se aplică și în conflictele armate neinternaționale. Jaful reprezintă însușirea prin forță, în scopuri private sau personale, a bunurilor private care aparțin supușilor inamicului.⁷⁴ Nici una dintre cele două interdicții nu se aplică în practica cutumiară referitoare la însușirea ca pradă de război a materialelor militare ce aparțin adversarului.

Conform dreptului internațional cutumiar, comandanții pot iniția contacte neostile, recurgând la orice mijloace de comunicare, dar aceste contacte trebuie să fie bazate pe bună credință. Practica arată că această comunicare se poate face prin intermediari, numiți „parlamentari”, dar și prin alte mijloace cum ar fi telefonul sau radioul. Parlamentarul este o persoană ce aparține unei părți la conflict, a fost autorizată să ia legătura cu cealaltă parte la conflict și, în acest temei, beneficiază de imunitate. Studiul a demonstrat că metoda tradițională ca o persoană să se facă cunoscută ca parlamentar, respectiv înaintând și purtând un steag alb, este încă valabilă. În plus, există și o practică recunoscută în temeiul căreia, pentru a facilita comunicarea, părțile pot face apel la un terț, de exemplu o putere protectoare sau o organizație umanitară imparțială și neutră care acționează ca înlocuitor al puterii protectoare, mai ales CICR, sau o altă organizație internațională ori o forță de menținere a păcii. Practica colectată arată că diverse instituții și organizații au jucat rolul de intermediar în negocieri, atât în cazul conflictelor armate internaționale, cât și al celor neinternaționale, iar acest fenomen a fost acceptat în mod general. Regulile referitoare la parlamentari au debutat cu Regulamentul de la Haga și sunt de mult timp considerate a fi cutumiare în cazul conflictelor armate internaționale. Pe baza practicii din ultima jumătate de secol, aceste reguli au devenit cutumiare și în cazul conflictelor armate neinternaționale.⁷⁵

Practica permite identificarea a două regimuri juridice aplicabile în domeniul protecției bunurilor culturale. Primul regim izvorăște din Regulamentul de la Haga și impune luarea de măsuri speciale pentru evitarea daunelor produse clădirilor destinate cultului, artei, științei și carității, precum și monumentelor istorice, cu

⁷² *Ibid.*, regula 33.

⁷³ Vezi, de ex, Tribunalul Internațional Militar de la Nuremberg, *Procesul marilor criminali de război*, hotărâre, 1 octombrie 1946, Documente oficiale, vol. I, pag. 253 - 254.

⁷⁴ Vezi Elementele infracțiunilor pentru Curtea Penală Internațională, Jaful ca crimă de război (articolul 8 (2) (b) (xvi) și (e) (v) ale Statutului Curții Penale Internaționale.

⁷⁵ Vezi *Dreptul internațional umanitar cutumiar, op. cit.* (nota 4), vol. I, regulile 67 - 69.

excepția cazurilor în care acestea reprezintă obiective militare. Sunt interzise însușirea, distrugerea sau degradarea cu intenție a acestor edificii și monumente. Aceste reguli sunt considerate de mult timp ca fiind cutumiare în conflictele armate internaționale, dar au început să fie acceptate ca având acest statut și în cazul conflictelor armate neinternaționale.

Un al doilea regim juridic izvorăște din prevederile specifice ale Convenției de la Haga din 1954 pentru protecția bunurilor culturale, care protejează „bunurile (...) care prezintă o mare importanță pentru patrimoniul cultural al popoarelor” și introduce un semn distinctiv special pentru identificarea acestor bunuri. Dreptul cutumiar actual impune ca aceste bunuri să nu fie atacate, nici utilizate în scopuri care le-ar putea expune distrugerii sau vătămării, cu excepția cazurilor de necesitate militară imperativă. De asemenea, Convenția interzice orice formă de furt, jaf sau deturnare, precum și orice act de vandalism îndreptat împotriva acestor bunuri. Aceste interdicții corespund dispozițiilor Convenției de la Haga și sunt dovada influenței pe care a exercitat-o Convenția asupra practicii statelor în domeniul protecției bunurilor culturale importante.

Armele

Studiul a ajuns la concluzia că principiile generale care interzic folosirea armelor care produc suferințe inutile și a armelor care, prin natura lor, lovesc fără discriminare sunt de natură cutumiară, indiferent de tipul de conflict armat. În plus, în mare măsură datorită acestor principii, practica statelor a interzis, ca drept internațional cutumiar, utilizarea (sau anumite tipuri de utilizare) a unor arme specifice: otrava sau armele otrăvite; armele biologice; armele chimice; agenții de control al revoltelor publice ca metodă de război; ierbicidele ca metodă de război;⁷⁶ gloanțele care se dilată sau se aplatizează cu ușurință la contactul cu corpul omenesc; gloanțele antipersonal care explodează în interiorul corpului omenesc; armele al căror principal efect este de a răni prin fragmente ce nu pot fi localizate în interiorul corpului omenesc cu ajutorul razelor X; capcanele atașate sau asociate în orice fel unor obiecte sau persoane care beneficiază de o protecție specială în temeiul dreptului internațional umanitar sau unor obiecte susceptibile să atragă atenția persoanelor civile; și a armelor laser astfel concepute încât singura lor funcție de luptă sau una dintre funcțiile lor de luptă este producerea orbirii permanente asupra persoanelor cu vedere neameliorată.

Unele arme, care nu sunt interzise ca atare de dreptul cutumiar, fac totuși obiectul unor restricții. Acesta este, de exemplu, cazul minelor de teren și al armelor incendiare.

Trebuie luate măsuri speciale pentru a reduce la minimum efectele lipsite de diferențiere ale minelor de teren. Putem da drept exemplu principiul conform căruia cea parte la conflict care folosește mine de teren trebuie să depună toate eforturile pentru a înregistra amplasarea acestora. În plus, după încetarea ostilităților

⁷⁶ Regula include o trimitere la alte reguli de drept internațional cutumiar, respectiv interzicerea armelor chimice și biologice; interzicerea atacurilor împotriva vegetației care nu reprezintă obiectiv militar; interzicerea atacurilor care ar produce pierderi incidentale de vieți civile, rănirea civililor, distrugerea bunurilor civile, sau o combinație a acestora, despre care se poate aștepta că ar fi excesive în comparație cu avantajul militar concret și direct anticipat; și interzicerea producerii de pagube de mare amploare, de durată și grave pentru mediul înconjurător. Vezi *ibid.*, regula 76.

active, partea la conflict care a folosit mine de teren trebuie să le înlătore sau să le neutralizeze, astfel încât aceste mine să nu fie vătămătoare pentru civili, ori să faciliteze înlăturarea lor.

Deoarece, până în prezent, Convenția de la Ottawa a fost ratificată de peste 140 de state, iar alte ratificări sunt în curs de realizare, majoritatea statelor sunt obligate prin acest tratat să nu mai utilizeze, producă, stocheze sau să transfere mine antipersonal. Această interdicție nu ține de dreptul internațional cutumiar, deoarece există o importantă practică în sens contrar din partea statelor care nu sunt părți la Convenția de la Ottawa. Totuși, aproape toate statele – inclusiv cele care nu sunt părți la Convenția de la Ottawa și nu sunt în favoarea interzicerii imediate a minelor antipersonal – au recunoscut nevoia de a acționa în direcția eliminării, în timp, a acestor dispozitive.

Utilizarea armelor incendiare împotriva persoanelor este interzisă, cu excepția situațiilor în care, pentru scoaterea din luptă a unei persoane, nu este practic posibil a se utiliza o armă mai puțin vătămătoare. În plus, dacă se recurge la aceste arme, trebuie să se ia măsuri speciale pentru a se evita și, în orice caz, pentru a se reduce la minimum, pierderile de vieți omenești în rândul populației civile, vătămarea persoanelor civile și distrugerile aduse bunurilor cu caracter civil, ce ar putea fi cauzate incidental.

Cele mai multe dintre aceste reguli corespund prevederilor convenționale care, la origini, nu se aplicau decât în caz de conflict armat internațional. În timp, această tendință s-a schimbat, de exemplu prin amendarea Protocolului II la Convenția privind anumite categorii de arme clasice, care se aplică și în cazul conflictelor armate neinternaționale și, mai recent, prin amendarea în anul 2001 a Convenției privind anumite categorii de arme clasice, în sensul extinderii sferei de aplicare a Protoocoalelor I și IV la conflictele armate neinternaționale. Interdicțiile și restricțiile cutumiare menționate în cele ce urmează se aplică în toate tipurile de conflicte armate.

În perioada în care CICR a fost împuternicit să efectueze studiul privind dreptul internațional umanitar cutumiar, Curtea Internațională de Justiție era în curs de a examina legalitatea amenințării cu sau a folosirii armelor nucleare, ca răspuns la o solicitare de aviz consultativ formulată de Adunarea Generală a Națiunilor Unite. În consecință, CICR a decis să nu inițieze o analiză proprie a acestei probleme. În avizul său consultativ, Curtea Internațională de Justiție a considerat în unanimitate că „amenințarea cu sau folosirea armelor nucleare ar trebui să fie compatibilă și cu cerințele dreptului internațional aplicabil în conflicte armate, mai ales cu principiile și regulile dreptului internațional umanitar”.⁷⁷ Această concluzie este importantă, dat fiind că unele state se implicaseră la acea dată în negocierea Protocolului Adițional I în elegând că acest protocol nu ar fi fost aplicabil în materie de utilizare a armelor nucleare. Or, avizul Curții a arătat că regulile referitoare la conducerea ostilităților și principiile generale privind folosirea armelor se aplică și în materie de

⁷⁷ Curtea Internațională de justiție, *Legalitatea amenințării cu sau a folosirii armelor nucleare*, op. cit. (nota 8), pag. 226.

folosire a armelor nucleare. Conform Curții, în aplicarea acestor principii și reguli „amenințarea cu sau folosirea armelor nucleare este, în general, contrară regulilor de drept internațional aplicabile în conflictele armate, mai ales principiilor și regulilor dreptului umanitar”.⁷⁸

Garanțiile fundamentale

Garanțiile fundamentale se aplică tuturor persoanelor civile aflate în puterea unei părți la conflict și care nu participă direct sau nu mai participă direct la ostilități, precum și tuturor persoanelor scoase din luptă. Deoarece garanțiile fundamentale sunt reguli primordiale care se aplică tuturor persoanelor, ele nu au fost împărțite în cadrul studiului în categorii de reguli referitoare la diferite categorii de persoane.

Toate aceste garanții fundamentale sunt solid ancorate în dreptul internațional umanitar aplicabil atât în conflictele armate internaționale, cât și neinternaționale. În cadrul studiului, marea parte a regulilor referitoare la garanțiile fundamentale sunt redactate cu respectarea terminologiei tradiționale de drept umanitar, deoarece s-a considerat că aceasta era cea mai bună modalitate de a reflecta fondul regulii cutumiare corespondente.⁷⁹ Totuși, unele reguli au fost formulate astfel încât să reflecte esența unei game de prevederi detaliate referitoare la un anumit subiect; acesta este în mod special cazul regulilor care interzic munca forțată, neremunerată sau abuzivă, disparițiile forțate și detenția arbitrară, precum și cazul regulii care impune respectarea vieții de familie.⁸⁰

Studiul a luat în considerare și practica relevantă de drept internațional al drepturilor omului, în măsura în care această practică era pertinentă, mai ales în cadrul capitolului referitor la garanțiile fundamentale. Motivul este că dreptul internațional al drepturilor omului continuă să se aplice pe durata conflictelor armate, așa cum se prevede în mod expres chiar în cuprinsul tratatelor de drepturile omului, chiar dacă, în anumite condiții, unele prevederi pot face obiectul unor derogări, în caz de necesitate publică excepțională. Faptul că drepturile omului continuă să se aplice și în timp de conflict armat a fost confirmat în mod repetat de practica statelor, de organismele însărcinate să vegheze la respectarea drepturilor omului și de Curtea

78 *Ibid.*, vezi și Adunarea Generală a Națiunilor Unite, a 51-a sesiune, Prima comisie, Declarația Comitetului Internațional al Crucii Roșii, Documentele Națiunilor Unite A/C 1/51/PV.8, 18 octombrie 1996, pag. 10, reprodușă în *Revista Internațională a Crucii Roșii*, nr. 823, ianuarie – februarie 1997, pag. 127 - 128 („CICR consideră că este greu de imaginat că folosirea armelor nucleare ar putea fi compatibilă cu regulile dreptului internațional umanitar”).

79 Aceste reguli include garanții fundamentale care prevăd că persoanele civile și persoanele scoase din luptă trebuie să fie tratate cu umanitate și fără diferențieri nefavorabile, interzicerea omorului, interzicerea torturii, a tratamentelor crude sau inumane și a atingerilor aduse demnității persoanei, mai ales a tratamentelor umilitoare și degradante, interzicerea pedepselor corporale, interzicerea mutilărilor, a experimentelor medicale sau științifice, interzicerea violului și a altor forme de violență sexuală, interzicerea sclaviei și a comerțului cu sclavi sub toate formele, interzicerea luării de ostatici, interdicția de a recurge la scuturi umane, garanțiile unui proces echitabil, interzicerea pedepselor colective, obligația de a respecta convingerile și practicile religioase ale persoanelor civile și ale persoanelor scoase din luptă. Vezi *Dreptul internațional umanitar cutumiar*, op. cit. (nora 4), vol. I, regulile 87 - 94, 96 - 97 și 100 - 104.

80 *Ibid.*, regulile 95, 98 - 99 și 105.

Internațională de Justiție.⁸¹ Mai recent, în avizul său consultativ privind consecințele juridice ale construirii unui zid în teritoriul palestinian ocupat, Curtea a confirmat că „protecția oferită de convențiile referitoare la drepturile omului nu încetează în caz de conflict armat” și că, în timp ce unele drepturi fac obiectul exclusiv al dreptului internațional umanitar sau exclusiv al drepturilor omului, există și alte drepturi care „pot, în același timp, să facă obiectul ambelor ramuri de drept internațional”.⁸² Studiul nu urmărește să facă o evaluare a dreptului cutumiar al drepturilor omului. În schimb, practica referitoare la drepturile omului a fost luată în considerare pentru a sprijini, a întări și a clarifica principii analoge de drept internațional umanitar.

Implementare

Unele dintre regulile referitoare la implementarea dreptului internațional umanitar fac obiectul dreptului internațional cutumiar. În mod special, fiecare parte la conflict trebuie să respecte și să asigure respectarea dreptului internațional umanitar de către forțele sale armate și de către alte persoane sau grupuri care acționează în fapt sub instrucțiunile, sub conducerea sau sub controlul său. Din această regulă, decurge obligația fiecărei părți la conflict, inclusiv a grupurilor armate de opoziție de a asigura forțelor sale armate instruire în domeniul dreptului internațional umanitar. În afara acestor obligații generale, este mai puțin clară măsura în care grupurilor armate de opoziție li se aplică alte mecanisme specifice de implementare care se aplică statelor. Ca exemplu, dreptul internațional prevede în sarcina statelor obligația de a da forțelor armate ordine și instrucțiuni de natură să asigure respectarea dreptului internațional umanitar, dar nu prevede această obligație și în sarcina grupurilor armate de opoziție. În mod similar, statele au obligația de a asigura consilieri juridici, dacă este cazul, pentru a sfătui comandanții militari la eșalonul adecvat, cu privire la aplicarea dreptului internațional umanitar; dar nu există o obligație similară pentru grupurile armate de opoziție.

Un stat răspunde pentru încălcările dreptului internațional umanitar care îi pot fi atribuite și are obligația de a repara integral pierderile sau prejudiciile create prin aceste încălcări. Nu este clar dacă grupurile armate de opoziție au o răspundere echivalentă pentru încălcările comise de membrii lor, precum și care ar fi consecințele unei astfel de răspunderi. Conform celor menționate mai sus, grupurile armate de opoziție trebuie să respecte dreptul internațional umanitar și trebuie să acționeze sub „o comandă responsabilă”.⁸³ Prin urmare, putem trage concluzia că grupurilor armate de opoziție le revine o răspundere pentru actele comise de membrii lor, fără însă a fi clare consecințele acestei răspunderi. În mod special, nu este clară măsura în care grupurile armate de opoziție au obligația de a repara integral pierderile sau prejudiciile cauzate, chiar dacă, în multe țări, victimele pot intenta o acțiune civilă solicitând daune interese de la făptuitori.

81 *Ibid.*, introducerea capitolului 32, Garanții fundamentale.

82 Curtea Internațională de Justiție, *Consecințele juridice ale construirii unui zid în teritoriul palestinian ocupat*, aviz consultativ, 9 iulie 2004, pgf. 106.

83 Protocolul Adițional II, articolul 1, pgf. 1.

În materie de răspundere individuală, dreptul internațional umanitar cutumiar atribuie răspundere penală tuturor persoanelor care comit, ordonă comiterea sau sunt răspunzătoare de crime de război în altă calitate, în calitate de comandanți sau superiori. O altă obligație a statelor este aplicarea regimului crimelor de război, ceea ce implică investigarea acestor crime și demararea cercetării suspectilor. Statele își pot îndeplini această obligație prin crearea în acest scop de tribunale internaționale sau mixte.

Concluzie

Studiul nu a urmărit să determine natura cutumiară a fiecăreia dintre regulile convenționale de drept internațional umanitar, ci, mai degrabă, să analizeze problematicile specifice, pentru a stabili care reguli de drept internațional cutumiar pot fi induse pornind de la practica statelor în materie. O trecere rapidă în revistă a unora dintre concluziile studiului arată totuși că principiile și regulile dreptului convențional au fost larg acceptate în practică și au influențat puternic formarea de norme de drept internațional cutumiar. Multe dintre aceste principii și reguli fac în prezent parte din dreptul internațional cutumiar. În această calitate, ele sunt obligatorii pentru toate statele, indiferent dacă acestea au ratificat sau nu tratatele, fiind obligatorii și pentru grupurile armate de opoziție. Acesta este cazul regulilor aplicabile tuturor părților la un conflict armat neinternațional.

De asemenea, studiul arată că multe reguli de drept internațional cutumiar se aplică atât în caz de conflict armat internațional, cât și în caz de conflict armat neinternațional. Studiul prezintă și măsura în care practica statelor a mers mai departe decât dreptul convențional existent și a lărgit cadrul regulilor aplicabile în cazul conflictelor armate neinternaționale. Reglementarea modului de purtare a ostilităților și a tratamentului persoanelor în conflictele armate interne este deci mult mai detaliat și mai complet în comparație cu dreptul convențional care reglementează acest domeniu. Rămâne a se examina măsura în care această reglementare mai detaliată și mai completă este suficientă sau dacă este necesară dezvoltarea suplimentară a normelor de drept.

Ca și în cazul tratatelor, implementarea eficientă a regulilor dreptului internațional umanitar cutumiar necesită eforturi de difuzare și instruire, precum și măsuri care să asigure respectarea regulilor. Aceste reguli trebuie să fie incluse în manualele militare și în legislația națională, în toate cazurile în care acest lucru nu a fost deja realizat.

Studiul a relevat și domeniile în care dreptul nu este clar și a scos în evidență probleme care necesită clarificare, cum ar fi definiția persoanelor civile în cazul conflictelor armate neinternaționale, noțiunea de participare directă la ostilități și sfera de aplicare a principiului proporționalității. În lumina celor realizate până în prezent și a ceea ce rămâne de realizat în viitor, studiul nu trebuie considerat a reprezenta un capăt de drum, ci debutul unui nou proces de îmbunătățire a înțelegerii principiilor și regulilor dreptului internațional umanitar, precum și de consolidare a consensului cu privire la aceste reguli. În cadrul acestui proces, studiul poate constitui o bază de discuție și dialog fructuos cu privire la implementarea, clarificarea și eventuala dezvoltare a dreptului.

ANEXA: LISTA REGULILOR CUTUMIARE DE DREPT INTERNAȚIONAL UMANITAR

Lista de mai jos se bazează pe concluziile prezentate în volumul I al studiului privind dreptul internațional umanitar cutumiar. Deoarece studiul nu și-a propus să determine natura cutumiară a fiecăreia dintre regulile prevăzute în tratatele de drept internațional umanitar, lista nu urmează structura tratatelor existente. Domeniul de aplicare a regulilor apare între paranteze: abrevierea „CAI” desemnează regulile cutumiare aplicabile în conflicte armate internaționale, iar abrevierea „CANI” desemnează regulile cutumiare aplicabile în conflicte armate neinternaționale. În cazul celei de a doua categorii, prin expresia „eventual CANI”, se indică faptul că regula respectivă poate fi considerată ca aplicabilă, deoarece practicile analizate susțin această idee, dar aceste practici sunt mai puțin frecvente.

Principiul diferențierii

Diferențierea între civili și combatanți

Regula 1. Părțile la conflict trebuie să facă întotdeauna o diferențiere între civili și combatanți. Atacurile nu pot fi îndreptate decât împotriva combatanților. Atacurile nu trebuie să fie îndreptate împotriva civililor. [CAI/CANI]

Regula 2. Sunt interzise atacurile sau amenințările cu violența al căror principal scop este de a răspândi teroare în rândul populației civile. [CAI/CANI]

Regula 3. Toți membrii forțelor armate ale unei părți la conflict sunt combatanți, cu excepția personalului sanitar și religios. [CAI]

Regula 4. Forțele armate ale unei părți la conflict se compun din toate forțele, toate grupurile și toate unitățile armate și organizate care sunt puse sub comandă care răspunde de conduita subordonaților săi față de această parte. [CAI]

Regula 5. Prin „civili” se înțelege persoanele care nu sunt membri ai forțelor armate. Populația civilă cuprinde toate persoanele civile. [CAI/CANI]

Regula 6. Persoanele civile sunt protejate împotriva atacurilor, în afară de cazul când participă direct la ostilități și numai pe durata acestei participări. [CAI/CANI]

Distincția între bunurile cu caracter civil și obiectivele militare

Regula 7. Părțile la conflict trebuie să facă întotdeauna o diferențiere între bunurile cu caracter civil și obiectivele militare. Atacurile nu pot fi îndreptate decât împotriva obiectivelor militare. Atacurile nu trebuie să fie îndreptate împotriva bunurilor cu caracter civil. [CAI/CANI]

Regula 8. În ceea ce privește bunurile, obiectivele militare sunt limitate la bunurile care, prin natura lor, prin amplasare, destinație sau utilizare aduc o contribuție efectivă la acțiunea militară, și a căror distrugere totală sau parțială, capturare ori neutralizare, oferă, în împrejurările date, un avantaj militar precis. [CAI/CANI]

Regula 9. Sunt bunuri cu caracter civil toate bunurile care nu sunt obiective militare. [CAI/CANI]

Regula 10. Bunurile cu caracter civil sunt protejate împotriva atacurilor, cu excepția cazurilor în care ele reprezintă obiective militare și atât timp cât au această calitate. [CAI/CANI]

Atacurile fără discriminare

Regula 11. Atacurile fără discriminare sunt interzise. [CAI/CANI]

Regula 12. Prin expresia „atacuri fără discriminare” se înțeleg:

- a) Atacurile care nu sunt îndreptate împotriva unui obiectiv militar determinat;
- b) Atacurile care folosesc metode și mijloace de luptă care nu pot fi îndreptate împotriva unui obiectiv militar determinat; sau
- c) Atacurile care folosesc metode sau mijloace de luptă ale căror efecte nu pot fi limitate conform cerințelor dreptului internațional umanitar;

și care sunt, în consecință, în fiecare dintre aceste cazuri, capabile să lovească fără discriminare obiective militare și persoane civile sau bunuri cu caracter civil. [CAI/CANI]

Regula 13. Sunt interzise atacurile prin bombardament, indiferent de metodele și mijloacele utilizate, care tratează ca obiectiv militar unic un anumit număr de obiective militare net distanțate și distincte, situate într-un oraș, un sat sau în orice zonă conținând o concentrație analoagă de persoane civile sau de bunuri cu caracter civil. [CAI/CANI]

Proportionalitate în atac

Regula 14. Este interzis a se lansa atacuri de la care se poate aștepta să cauzeze incidental pierderi de vieți omenești în rândul populației civile, rănirea de persoane civile, pagube bunurilor cu caracter civil sau o combinație a acestor pierderi și pagube, care ar fi excesive în raport cu avantajul militar concret și direct așteptat.

Precauții în atac

Regula 15. Operațiunile militare trebuie să fie conduse cu grija permanentă de a proteja populația civilă, persoanele civile și bunurile cu caracter civil. Trebuie luate toate măsurile de precauție posibile din punct de vedere practic în vederea evitării și, în orice caz, a reducerii la minimum, a pierderilor de vieți omenești în rândul populației civile, a rănirii persoanelor civile și a producerii de pagube bunurilor cu caracter civil, ce ar putea fi cauzate incidental. [CAI/CANI]

Regula 16. Fiecare parte la conflict trebuie să facă tot ceea ce este practic posibil pentru a verifica ca obiectivele ce urmează a fi atacate să fie obiective militare. [CAI/CANI]

Regula 17. Fiecare parte la conflict trebuie să ia toate măsurile de precauție practic posibile cu privire la alegerea mijloacelor și metodelor de război, în vederea evitării și, în orice caz, a reducerii la minimum, a pierderilor de vieți omenești în rândul populației civile, a rănirii persoanelor civile și a producerii de pagube bunurilor cu caracter civil, ce ar putea fi cauzate incidental. [CAI/CANI]

Regula 18. Fiecare parte la conflict trebuie să facă tot ceea ce este practic posibil pentru a determina dacă se poate aștepta ca atacul să cauzeze incidental pierderi de vieți omenești în rândul populației civile, rănirea persoanelor civile, pagube bunurilor cu caracter civil, sau o combinație a acestor pierderi și pagube, care ar fi excesive în raport cu avantajul militar concret și direct așteptat. [CAI/CANI]

Regula 19. Fiecare parte la conflict trebuie să facă tot ceea ce este practic posibil pentru a anula sau a întrerupe un atac în cazul în care reiese că obiectul acestuia nu este unul militar sau în cazul în care se poate aștepta ca atacul să cauzeze incidental pierderi de vieți omenești în rândul populației civile, rănirea persoanelor civile și pagube bunurilor cu caracter civil, sau o combinație a acestor pierderi și pagube, care ar fi excesive în raport cu avantajul militar concret și direct așteptat. [CAI/CANI]

Regula 20. În cazul atacurilor care ar putea afecta populația civilă, fiecare parte la conflict trebuie să lanseze un avertisment, în timp util și prin mijloace eficiente, cu excepția cazurilor în care circumstanțele nu permit acest lucru. [CAI/CANI]

Regula 21. Atunci când este posibil a se alege între mai multe obiective militare pentru obținerea unui avantaj militar echivalent, trebuie ales obiectivul a cărui atacare se poate aștepta să prezinte pericolul cel mai mic pentru persoanele civile sau pentru bunurile cu caracter civil. [CAI/eventual CANI]

Precauții față de efectele atacurilor

Regula 22. Părțile la conflict trebuie să ia toate precauțiile practic posibile pentru a proteja împotriva efectelor atacurilor populația civilă și bunurile cu caracter civil supuse autorității lor. [CAI/CANI]

Regula 23. În măsura în care acest lucru este practic posibil, fiecare parte la conflict trebuie să evite amplasarea obiectivelor militare în interiorul sau în apropierea zonelor dens populate. [CAI/eventual CANI]

Regula 24. În măsura în care acest lucru este practic posibil, fiecare parte la conflict trebuie să îndepărteze din apropierea obiectivelor militare persoanele civile și bunurile cu caracter civil supuse autorității sale. [CAI/eventual CANI]

Persoane și bunuri care beneficiază de o protecție specială

Personalul și bunurile sanitare și religioase

Regula 25. Personalul sanitar alocat în mod exclusiv pentru funcții sanitare trebuie să fie respectat și protejat în toate împrejurările. Acest personal își pierde protecția dacă, în afara destinației sale umanitare, săvârșește acte dăunătoare inamicului. [CAI/CANI]

Regula 26. Este interzisă pedepsirea unei persoane pentru exercitarea unei activități cu caracter medical conform cu deontologiei sau constrângerea unei persoane care exercită o activitate cu caracter medical să săvârșească acte contrare deontologiei. [CAI/CANI]

Regula 27. Personalul religios alocat în mod exclusiv pentru funcții religioase trebuie să fie respectat și protejat în toate împrejurările. Acest personal își pierde protecția dacă, în afara destinației sale umanitare, săvârșește acte dăunătoare inamicului. [CAI/CANI]

Regula 28. Unitățile sanitare alocate în mod exclusiv pentru funcții sanitare trebuie să fie respectate și protejate în toate împrejurările. Ele își pierd protecția dacă, în afara destinației lor umanitare, sunt folosite pentru comiterea de acte dăunătoare inamicului. [CAI/CANI]

Regula 29. Mijloacele de transport sanitare alocate în mod exclusiv pentru funcții sanitare trebuie să fie respectate și protejate în toate împrejurările. Ele își pierd protecția dacă, în afara destinației lor umanitare, sunt folosite pentru comiterea de acte dăunătoare inamicului. [CAI/CANI]

Regula 30. Sunt interzise atacurile împotriva personalului și bunurilor sanitare și religioase marcate, în conformitate cu dreptul internațional, cu semnele distinctive prevăzute de Convențiile de la Geneva. [CAI/CANI]

Personalul și bunurile de asistență umanitară

Regula 31. Personalul de asistență umanitară trebuie să fie respectat și protejat. [CAI/CANI]

Regula 32. Bunurile folosite pentru operațiuni asistență umanitară trebuie să fie respectate și protejate. [CAI/CANI]

Personalul și bunurile utilizate în cadrul misiunilor de menținere a păcii

Regula 33. Este interzisă lansarea unui atac împotriva personalului și materialelor utilizate în cadrul unei misiuni de menținere a păcii, dispusă în conformitate cu Carta Națiunilor Unite, în măsura în care acestea au dreptul la protecția garantată civililor și bunurilor cu caracter civil în temeiul dreptului internațional umanitar. [CAI/CANI]

Jurnaliștii

Regula 34. Jurnaliștii civili care îndeplinesc misiuni profesionale în zone de conflict armat trebuie să fie respectați și protejați atât timp cât nu participă în mod direct la ostilități. [CAI/CANI]

Zone protejate

Regula 35. Este interzisă îndreptarea unui atac împotriva unei zone create pentru a adăposti răniții, bolnavii și persoanele civile împotriva efectelor ostilităților. [CAI/CANI]

Regula 36. Este interzisă îndreptarea unui atac împotriva unei zone demilitarizate, înființată prin acordul părților la conflict. [CAI/CANI]

Regula 37. Este interzisă îndreptarea unui atac împotriva unei localități neapărate. [CAI/CANI]

Bunurile culturale

Regula 38. Fiecare parte la conflict trebuie să respecte bunurile culturale:

- A. În cursul operațiunilor militare, trebuie luate măsuri speciale de precauție pentru a evita orice degradare a edificiilor destinate religiei, artei, științei, învățământului sau activităților de caritate; precum și monumentelor istorice, cu condiția ca acestea să nu reprezinte obiective militare;
- B. Bunurile care prezintă o mare importanță pentru patrimoniul cultural al popoarelor nu trebuie să facă obiectul atacurilor, cu excepția cazurilor de necesitate militară imperativă.

[CAI/CANI]

Regula 39. Este interzisă utilizarea bunurilor care prezintă o mare importanță pentru patrimoniul cultural al popoarelor în scopuri care ar putea expune aceste bunuri distrugerii sau deteriorării, cu excepția cazurilor de necesitate militară imperativă. [CAI/CANI]

Regula 40. Fiecare parte la conflict trebuie să protejeze bunurile culturale:

- A. Este interzisă orice însușire, distrugere sau degradare intenționată a edificiilor destinate religiei, activităților de caritate, învățământului, artei sau științei, a monumentelor istorice sau a operelor de artă ori științifice;
- B. Este interzis orice furt, jefuire sau deturnare a bunurilor care prezintă o mare importanță pentru patrimoniul cultural al popoarelor, precum și orice act de vandalism împotriva acestor bunuri. [CAI/CANI]

Regula 41. Puterea ocupantă trebuie să împiedice exportul ilicit de bunuri culturale de pe teritoriul ocupat și să restituie autorităților competente de pe teritoriul ocupat bunurile exportate în mod ilicit. [CAI]

Lucrări și instalații care conțin forțe periculoase

Regula 42. Trebuie luate măsuri speciale de precauție în cazul atacurilor îndreptate împotriva lucrărilor și instalațiilor care conțin forțe periculoase, cum ar fi barajele, digurile și centralele nucleare care produc energie electrică, precum și orice instalații situate asupra sau în apropierea acestora, în scopul de a evita eliberarea forțelor periculoase și, în consecință, producerea de pierderi grave în rândul populației civile. [CAI/CANI]

Mediul natural

Regula 43. Principiile generale referitoare la conducerea ostilităților se aplică și mediului natural:

- A. Nici o componentă a mediului natural nu poate face obiectul atacurilor, cu excepția cazurilor în care aceasta reprezintă obiectiv militar;
- B. Este interzisă distrugerea oricărei componente a mediului natural, cu excepția cazurilor de necesitate militară imperativă;
- C. Este interzisă lansarea unui atac împotriva unui obiectiv militar, dacă se poate aștepta că acesta ar cauza, în mod incidental, pagube pentru mediu, excesive în raport cu avantajul militar concret și direct așteptat. [CAI/CANI]

Regula 44. În utilizarea mijloacelor și metodelor de război trebuie să se țină cont în mod corespunzător de protejarea și prezervarea mediului natural. În conducerea operațiunilor militare, trebuie luate toate precauțiile practic posibile pentru a evita și, în orice caz, pentru a reduce la minimum, pagubele ce ar putea fi cauzate, în mod incident, mediului natural. Lipsa de certitudine științifică cu privire la efectele asupra mediului al unor operațiuni militare, nu înlătură datoria unei părți la conflict de a lua astfel de precauții. [CAI/eventual CANI]

Regula 45. Este interzisă utilizarea de mijloace sau metode de război care sunt concepute pentru a provoca sau de la care se poate aștepta că vor provoca pagube de mare amploare, de durată și grave mediului natural. Nu se poate recurge la distrugerea mediului natural ca armă. [CAI/eventual CANI]

Metode specifice de război

Cruțare

Regula 46. Este interzis de a se ordona să nu existe supraviețuitori, de a amenința cu aceasta inamicul sau de a conduce ostilitățile în funcție de această decizie. [CAI/CANI]

Regula 47. Este interzisă atacarea persoanelor recunoscute ca fiind scoase din luptă. Este scoasă din luptă orice persoană care:

- a) care se află în puterea unei părți adverse;
- b) care este lipsită de apărare deoarece și-a pierdut cunoștința, a naufragiat sau este rănită ori bolnavă; sau
- c) care și-a exprimat clar intenția de a se preda;

cu condiția ca această persoană să se abțină de la orice act de ostilitate și să nu încerce să evadeze. [CAI/CANI]

Regula 48. Este interzisă atacarea unei persoane care se parașutează dintr-o aeronavă care se prăbușește. [CAI/CANI]

Distrușgerea și însușirea de bunuri

Regula 49. Părțile la conflict își pot însuși, ca pradă de război, materialul militar ce aparține unei părți adverse. [CAI/CANI]

Regula 50. Este interzisă distrugerea sau însușirea bunurilor unui adversar, cu excepția cazurilor în care acest lucru este dictat de o necesitate militară imperativă. [CAI/CANI]

Regula 51. În teritoriul ocupat:

- a) pot fi rechiziționate bunurile mobile proprietate publică care sunt de natură a servi operațiunilor militare;
- b) bunurile imobile proprietate publică trebuie să fie administrate conform regulii uzufructului; și
- c) proprietatea privată trebuie să fie respectată și nu poate fi rechiziționată decât dacă distrugerea sau însușirea acestor bunuri este dictată de o necesitate militară imperativă. [CAI]

Regula 52. Jaful este interzis. [CAI/CANI]

Înfometarea și accesul la asistență umanitară

Regula 53. Este interzis a se recurge la înfometarea populației civile ca metodă de război. [CAI/CANI]

Regula 54. Este interzis a se ataca, a se distrugere, a se lua sau a se scoate din uz bunurile indispensabile pentru supraviețuirea populației civile. [CAI/CANI]

Regula 55. Părțile la conflict trebuie să permită și să faciliteze trecerea rapidă și fără obstacole a ajutoarelor umanitare destinate persoanelor civile aflate în stare de nevoie, cu caracter imparțial și oferite fără nici o diferențiere cu caracter defavorabil, sub rezerva dreptului de control. [CAI/CANI]

Regula 56. Părțile la conflict trebuie să asigure personalului de asistență umanitară autorizat libertatea de deplasare esențială pentru îndeplinirea sarcinilor sale. Deplasările acestui personal nu pot fi restrânse temporar decât în caz de necesitate militară imperativă. [CAI/CANI]

Inducerea în eroare

Articolul 57. Stratagemele de război nu sunt interzise, cu condiția ca ele să nu încălce nici o regulă de drept internațional umanitar. [CAI/CANI]

Articolul 58. Este interzisă utilizarea necorespunzătoare a drapelului alb (steagul de parlamentare). [CAI/CANI]

Regula 59. Este interzisă utilizarea necorespunzătoare a semnelor distinctive prevăzute de Convențiile de la Geneva. [CAI/CANI]

Regula 60. Este interzisă utilizarea emblemei și a uniformei Națiunilor Unite, în afara cazurilor în care folosirea este autorizată de această organizație. [CAI/CANI]

Regula 61. Este interzisă utilizarea necorespunzătoare a altor embleme recunoscute pe plan internațional. [CAI/CANI]

Regula 62. Este interzisă utilizarea necorespunzătoare a drapelului sau pavilioanelor, a simbolurilor, insignelor sau uniformelor militare ale adversarului. [CAI/eventual CANI]

Regula 63. Este interzisă utilizarea necorespunzătoare a drapelului sau pavilioanelor, a simbolurilor, insignelor sau uniformelor militare ale statelor neutre sau ale altor state care nu sunt parte la conflict. [CAI/eventual CANI]

Regula 64. Este interzisă încheierea unui acord privind suspendarea ostilităților cu intenția de a ataca prin surprindere inamicul care are încredere în acest acord. [CAI/CANI]

Regula 65. Este interzisă uciderea, rănirea sau capturarea unui adversar prin recurgerea la perfidie. [CAI/CANI]

Comunicarea cu inamicul

Regula 66. Comandanții pot stabili între ei contacte neostile, prin orice mijloc de comunicare. Aceste contacte trebuie să fie bazate pe bună credință. [CAI/CANI]

Regula 67. Parlamentarii au dreptul la inviolabilitate. [CAI/CANI]

Regula 68. Comandanții pot lua precauțiile necesare pentru a evita ca prezența unui parlamentar să fie dăunătoare. [CAI/CANI]

Regula 69. Parlamentarii care profită de poziția lor privilegiată pentru a comite un act ce contravine dreptului internațional și care prejudiciază adversarul, își pierd inviolabilitatea. [CAI/CANI]

Arme

Principii generale privind folosirea armelor

Regula 70. Este interzisă utilizarea de mijloace și metode de război de natură să provoace suferințe inutile. [CAI/CANI]

Regula 71. Este interzisă utilizarea de arme care sunt de natură a lovi fără discriminare. [CAI/CANI]

Otrava

Regula 72. Este interzisă utilizarea otrăvii sau a armelor otrăvite. [CAI/CANI]

Armele biologice

Regula 73. Este interzisă utilizarea armelor biologice. [CAI/CANI]

Armele chimice

Regula 74. Este interzisă utilizarea armelor chimice. [CAI/CANI]

Regula 75. Este interzis a se recurge la agenții de control al revoltelor publice ca metodă de război. [CAI/CANI]

Regula 76. Este interzisă utilizarea ierbicidelor ca metodă de război, dacă acestea:

- a) Sunt de natură a reprezenta arme chimice interzise;
- b) Sunt de natură a reprezenta arme biologice interzise;
- c) Sunt destinate a fi folosite contra unei vegetații care nu reprezintă obiectiv militar;
- d) Sunt susceptibile a provoca în mod incident pierderi de vieți omenești în rândul populației civile, rănirea persoanelor civile, pagube aduse bunurilor cu caracter civil, sau o combinație a acestor pierderi și pagube, care ar fi excesive în raport cu avantajul militar concret și direct așteptat; sau
- e) Sunt susceptibile a provoca mediului natural daune de mare amploare, de durată și grave.

[CAI/CANI]

Gloanțele care se dilată

Regula 77. Este interzisă utilizarea gloanțelor care se dilată sau se aplatizează cu ușurință în corpul omenesc. [CAI/CANI]

Gloanțele explozive

Regula 78. Este interzisă utilizarea împotriva persoanelor a gloanțelor care explodează în interiorul corpului omenesc. [CAI/CANI]

Armele care rănesc în principal prin fragmente care nu pot fi localizate

Regula 79. Este interzisă utilizarea armelor al căror principal efect este de a răni prin fragmente care nu pot fi localizate în corpul omenesc cu ajutorul razelor X. [CAI/CANI]

Capcanele

Regula 80. Este interzisă utilizarea capcanelor care sunt atașate sau asociate în orice mod cu obiecte sau persoane care beneficiază de o protecție specială în temeiul dreptului internațional umanitar, sau cu obiecte susceptibile a atrage persoanele civile. [CAI/CANI]

Minele de teren

Regula 81. Atunci când se utilizează mine de teren, trebuie luate precauții speciale pentru a reduce la minimum efectele nediscriminatorii ale acestora. [CAI/CANI]

Regula 82. Partea la conflict care utilizează mine de teren, trebuie să înregistreze amplasarea acestora, în cea mai mare măsură posibilă. [CAI/eventual CANI]

Regula 83. După încetarea ostilităților active, partea la conflict care a utilizat mine de teren trebuie să le înlătore sau să le neutralizeze astfel încât ele să nu fie vătămătoare pentru civili, sau să faciliteze înlăturarea lor. [CAI/eventual CANI]

Armele incendiare

Regula 84. Dacă sunt utilizate arme incendiare, trebuie luate precauții speciale pentru a evita și, în orice caz, pentru a reduce la minimum, pierderile de vieți omenești în rândul populației civile, rănirea persoanelor civile și provocarea de pagube bunurilor cu caracter civil, care ar putea fi cauzate incidental. [CAI/CANI]

Regula 85. Este interzisă utilizarea armelor incendiare împotriva persoanelor, cu excepția cazurilor în care nu este practic posibil a se utiliza o armă mai puțin vătămătoare pentru scoaterea unei persoane în afara luptei. [CAI/CANI]

Armele cu laser care produc orbirea

Regula 86. Este interzisă utilizarea armelor cu laser concepute în mod special astfel încât singura lor funcție de luptă sau una dintre funcțiile lor de luptă este de a provoca orbirea permanentă la persoanele cu vedere neameliorată. [CAI/CANI]

Tratamentul persoanelor civile și al persoanelor scoase din luptă

Garanțiile fundamentale

Regula 87. Persoanele civile și persoanele scoase din luptă trebuie să fie tratate cu umanitate. [CAI/CANI]

Regula 88. În aplicarea dreptului internațional umanitar, este interzisă orice diferențiere nefavorabilă fondată pe rasă, culoare, sex, limbă, religie sau credință, opinii politice sau de alt fel, origine națională sau socială, avere, naștere sau orice altă situație, sau orice alt criteriu analog. [CAI/CANI]

Regula 89. Omorul este interzis. [CAI/CANI]

Regula 90. Sunt interzise tortura, tratamentele crude sau inumane, precum și atingerile aduse demnității persoanei, mai ales tratamentele umilitoare și degradante. [CAI/CANI]

Regula 91. Pedepsele corporale sunt interzise. [CAI/CANI]

Regula 92. Sunt interzise mutilările, experimentele medicale sau științifice sau orice alt act medical care nu este motivat de starea de sănătate a respectivei persoane și care nu este în conformitate cu normele medicale general recunoscute. [CAI/CANI]

Regula 93. Violul și celelalte forme de violență sexuală sunt interzise. [CAI/CANI]

Regula 94. Sunt interzise toate formele de sclavie și comerț cu sclavi. [CAI/CANI]

- Regula 95.** Munca forțată, neremunerată sau abuzivă este interzisă. [CAI/CANI]
- Regula 96.** Luarea de ostateci este interzisă. [CAI/CANI]
- Regula 97.** Utilizarea de scuturi umane este interzisă. [CAI/CANI]
- Regula 98.** Disparațiile forțate sunt interzise. [CAI/CANI]
- Regula 99.** Este interzisă privarea arbitrară de libertate. [CAI/CANI]
- Regula 100.** Nimeni nu poate fi condamnat sau judecat fără un proces echitabil, cu respectarea tuturor garanțiilor judiciare fundamentale. [CAI/CANI]
- Regula 101.** Nimeni nu poate fi acuzat sau condamnat pentru acțiuni sau omisiuni care, la data comiterii, nu reprezentau fapte infracționale conform dreptului intern sau internațional. De asemenea, nu se poate aplica o pedeapsă mai mare decât cea aplicabilă la data săvârșirii infracțiunii. [CAI/CANI]
- Regula 102.** Nimeni nu poate fi pedepsit pentru o infracțiune, decât în baza răspunderii penale individuale. [CAI/CANI]
- Regula 103.** Pedepsele colective sunt interzise. [CAI/CANI]
- Regula 104.** Convingerile și practicile religioase ale persoanelor civile și ale persoanelor scoase din luptă trebuie să fie respectate. [CAI/CANI]
- Regula 105.** Viața de familie trebuie respectată în cea mai mare măsură posibilă. [CAI/CANI]

Combatanții și statutul de prizonier de război

- Regula 106.** Combatanții trebuie să se diferențieze de populația civilă atunci când iau parte la un atac sau la o operațiune militară de pregătire a unui atac. Dacă nu respectă această obligație, combatanții nu au dreptul la statutul de prizonier de război. [CAI]
- Regula 107.** Dacă în momentul capturării, combatanții erau implicați în activități de spionaj, ei nu au dreptul la statutul de prizonier de război. Ei nu pot fi condamnați sau judecați fără proces prealabil. [CAI]
- Regula 108.** Mercenarii, așa cum sunt ei definiți în Protocolul Adițional I, nu au dreptul la statutul de combatant sau de prizonier de război. Ei nu pot fi condamnați sau judecați fără proces prealabil. [CAI]

Răniții, bolnavii și naufragiații

- Regula 109.** Ori de câte ori împrejurările o permit, și mai ales după o luptă, fiecare parte la conflict trebuie să ia, fără întârziere, toate măsurile posibile pentru a căuta, a strânge și a evacua răniții, bolnavii sau naufragiații, fără nici o diferențiere nefavorabilă. [CAI/CANI]
- Regula 110.** Răniții, bolnavii și naufragiații trebuie să primească îngrijirile medicale de care au nevoie, în cea mai mare măsură posibilă și cât se poate de repede. Nici o diferențiere fondată pe alte criterii decât cele medicale nu trebuie făcută între aceștia. [CAI/CANI]
- Regula 111.** Fiecare parte la conflict trebuie să ia toate măsurile posibile pentru a proteja răniții, bolnavii și naufragiații împotriva relelor tratamente și a jefuirii bunurilor personale. [CAI/CANI]

Morții

Regula 112. Ori de câte ori împrejurările o permit, și mai ales după o luptă, părțile la conflict trebuie să ia, fără întârziere, toate măsurile posibile pentru a căuta, a strânge și a evacua morții, fără nici o diferențiere nefavorabilă. [CAI/CANI]

Regula 113. Fiecare parte la conflict trebuie să ia toate măsurile posibile pentru a împiedica jefuirea morților. Mutilarea cadavrelor este interzisă. [CAI/CANI]

Regula 114. Părțile la conflict trebuie să facă eforturi pentru a facilita restituirea rămășițelor pământești ale persoanelor decedate, la cererea părții căreia îi aparțin aceste persoane, ori la cererea familiilor acestora. De asemenea, trebuie restituite bunurile personale ale persoanelor decedate. [CAI]

Regula 115. Morții trebuie înhumați în mod respectuos, iar mormintele lor trebuie să fie respectate și întreținute în mod corespunzător. [CAI/CANI]

Regula 116. Pentru a permite identificarea morților, fiecare parte la conflict trebuie să înregistreze informațiile disponibile înainte de înhumare și să marcheze amplasarea mormintelor. [CAI/CANI]

Persoanele dispărute

Regula 117. Fiecare parte la conflict trebuie să ia toate măsurile practic posibile pentru a găsi persoanele date dispărute ca urmare a unui conflict armat și să transmită familiilor acestora toate informațiile disponibile cu privire la aceste persoane. [CAI/CANI]

Persoanele private de libertate

Regula 118. Persoanele private de libertate trebuie să beneficieze de suficientă hrană, apă și îmbrăcăminte, precum și de adăpost și îngrijiri medicale adecvate. [CAI/CANI]

Regula 119. Femeile private de libertate trebuie să fie deținute în localuri separate de cele ale bărbaților, cu excepția familiilor cazate împreună ca unități familiale și trebuie să fie plasate sub supraveghere exercitată de femei. [CAI/CANI]

Regula 120. Copiii privați de libertate trebuie să fie deținuți în localuri separate de ale adulților, cu excepția familiilor cazate împreună ca unități familiale. [CAI/CANI]

Regula 121. Persoanele private de libertate trebuie să fie puse sub pază în spații aflate la distanță de zona de luptă și care să permită protejarea sănătății și a igienei lor. cu excepția familiilor cazate împreună ca unități familiale și trebuie să fie supravegheate de femei. [CAI/CANI]

Regula 122. Este interzisă jefuire bunurilor personale ale persoanelor private de libertate. [CAI/CANI]

Regula 123. Datele personale ale persoanelor lipsite de libertate trebuie să fie înregistrate. [CAI/CANI]

Regula 124.

- A. În conflictele armate internaționale, trebuie să se permită accesul regulat al CICR la toate persoanele private de libertate, în vederea verificării condițiilor de detenție ale acestora și pentru restabilirea legăturii între aceste persoane și familiile lor. [CAI]
- B. În conflictele armate neinternaționale, CICR își poate oferi serviciile părților la conflict, pentru vizitarea persoanelor private de libertate pentru motive legate de conflict, în vederea verificării condițiilor de detenție ale acestora și pentru restabilirea legăturii între aceste persoane și familiile lor. [CANI]

Regula 125. Persoanelor private de libertate trebuie să li se permită să corespundă cu familiile lor, în condiții rezonabile privind frecvența corespondenței și necesitatea de cenzurare a acestora de către autorități. [CAI/CANI]

Regula 126. Civililor internați și persoanelor private de libertate pentru motive legate de un conflict armat neinternațional trebuie să li se permită a primi vizite, mai ales din partea rudelor apropiate. [CAI/CANI]

Regula 127. Convingerile personale și practicile religioase ale persoanelor private de libertate trebuie să fie respectate. [CAI/CANI]

Regula 128.

- A. Prizonierii de război trebuie să fie eliberați și repatriați fără întârziere, la încetarea ostilităților active. [CAI]
- B. Civili internați trebuie să fie eliberați imediat ce încetează motivele care au stat la baza internării lor, și, în orice caz, imediat după încetarea ostilităților active. [CAI]
- C. Persoanele private de libertate pentru motive legate de un conflict armat neinternațional trebuie să fie eliberate imediat ce încetează motivele care au stat la baza privării lor de libertate. [CANI]

Privarea de libertate a acestor persoane se poate prelungi dacă împotriva lor se află în derulare proceduri penale ori dacă execută o pedeapsă pronunțată cu respectarea legii.

Strămutarea și persoanele strămutate

Regula 129.

- A. Părțile la un conflict armat internațional nu pot recurge la deportarea sau transferul forțat, total sau parțial, al populației de pe un teritoriu ocupat, cu excepția cazurilor în care aceste măsuri sunt necesare pentru siguranța civililor, ori din nevoi militare imperative. [CAI]
- B. Părțile la un conflict armat neinternațional nu pot ordona strămutarea totală sau parțială a populației civile pentru motive legate de conflict, cu excepția cazurilor în care aceste măsuri sunt necesare pentru siguranța civililor ori din nevoi militare imperative. [CANI]

Regula 130. Statele nu pot deporta sau transfera o parte a populației lor civile către un teritoriu pe care îl ocupă. [CAI]

Regula 131. În caz de strămutare, trebuie luate toate măsurile posibile pentru ca persoanelor civile strămutate să le fie asigurate, la sosire, condiții satisfăcătoare de cazare, igienă, salubritate, siguranță și alimentație, și pentru ca membrii aceleiași familii să nu fie despărțiți. [CAI/CANI]

Regula 132. Persoanele strămutate au dreptul de a-și redobândi căminul sau vechea reședință, în mod voluntar și în condiții de siguranță, imediat ce încetează motivele care au stat la baza strămutării lor. [CAI/CANI]

Regula 133. Dreptul de proprietate al persoanelor strămutate trebuie să fie respectat. [CAI/CANI]

Alte persoane care beneficiază de o protecție specifică

Regula 134. Nevoile specifice de protecție, sănătate și asistență ale femeilor afectate de conflicte armate trebuie respectate. [CAI/CANI]

Regula 135. Copiii afectați de conflicte armate au dreptul la un respect și o protecție speciale. [CAI/CANI]

Regula 136. Copii nu trebuie să fie recrutați în forțele armate sau în grupurile armate. [CAI/CANI]

Regula 137. Este interzisă participarea copiilor la ostilități. [CAI/CANI]

Regula 138. Persoanele în vârstă, invalizii și infirmii afectați de conflicte armate au dreptul la un respect și o protecție speciale. [CAI/CANI]

Implementare

Respectarea dreptului internațional umanitar

Regula 139. Fiecare parte la conflict trebuie să respecte și să facă să fie respectat dreptul internațional umanitar de către forțele sale armate, precum și de către alte persoane sau grupuri care acționează sub instrucțiunile sau ordinele sale, ori sub controlul său. [CAI/CANI]

Regula 140. Obligația de a respecta și a asigura respectarea dreptului internațional umanitar rămâne valabilă chiar și în absența reciprocității. [CAI/CANI]

Regula 141. Fiecare stat trebuie să pună la dispoziție consilieri juridici, dacă este cazul, pentru a sfătui comandanții militari, la eșalonul corespunzător, cu privire la aplicarea dreptului internațional umanitar. [CAI/CANI]

Regula 142. Statele și părțile la conflict trebuie să asigure instruirea forțelor lor armate în domeniul dreptului internațional umanitar. [CAI/CANI]

Regula 143. Statele trebuie să încurajeze învățământul civil în domeniul dreptului internațional umanitar. [CAI/CANI]

Măsuri referitoare la asigurarea respectării dreptului internațional umanitar

Regula 144. Statele nu au dreptul de a încuraja părțile la un conflict armat să comită încălcări ale dreptului internațional umanitar. În măsura posibilităților, ele trebuie să-și exercite influența pentru a opri încălcările dreptului internațional umanitar. [CAI/CANI]

Regula 145. În cazul în care nu sunt interzise de dreptul internațional umanitar, represaliile sunt supuse unor condiții foarte stricte. [CAI]

Regula 146. Sunt interzise represaliile împotriva persoanelor protejate de Convențiile de la Geneva. [CAI]

Regula 147. Sunt interzise represaliile împotriva bunurilor protejate de Convențiile de la Geneva și Convenția de la Haga pentru protejarea bunurilor culturale. [CAI]

Regula 148. Părțile la un conflict armat neinternațional nu au dreptul de a recurge la represalii. Sunt interzise și celelalte contra-măsuri împotriva persoanelor care nu participă sau au încetat să participe în mod direct la ostilități. [CANI]

Răspundere și măsuri reparatorii

Regula 149. Statul răspunde pentru încălcările dreptului internațional umanitar care îi pot fi atribuite, inclusiv pentru:

- a) încălcările comise de propriile sale organe, inclusiv de forțele sale armate;
- b) încălcările comise de persoane sau entități abilitate de stat să exercite prerogative de autoritate publică;
- c) încălcările comise de persoane sau grupuri care acționează conform instrucțiunilor sau ordinelor, sau sub controlul aceluiași stat; și
- d) încălcările comise de persoane private sau grupuri recunoscute ori adoptate de stat ca și conduită proprie. [CAI/CANI]

Regula 150. Statul care răspunde de încălcări ale dreptului internațional umanitar are obligația de a repara integral pierderea sau prejudiciul cauzat. [CAI/CANI]

Răspunderea individuală

Regula 151. Persoanele care comit crime de război răspund penal pentru faptele săvârșite. [CAI/CANI]

Regula 152. Comandanții și alți superiori ierarhici răspund penal pentru crimele de război comise la ordinul lor. [CAI/CANI]

Regula 153. Comandanții și alți superiori ierarhici răspund penal pentru crimele de război comise de subordonații lor dacă știau sau aveau motive să știe că acești subordonați urmau să comită sau comiteau aceste crime și nu au luat toate măsurile necesare și rezonabile care le stăteau în putere pentru a împiedica săvârșirea acestor crime sau pentru a pedepsi persoanele răspunzătoare în cazul în care crimele fuseseră deja comise. [CAI/CANI]

Regula 154. Toți combatanții au obligația de a nu respecta un ordin care este ilegal în mod evident. [CAI/CANI]

Regula 155. Respectarea unui ordin dat de un superior ierarhic nu exonerează pe subordonat de răspunderea penală, dacă acesta știa că actul ordonat era ilegal sau dacă ar fi trebuit să știe acest lucru datorită caracterului evident ilegal al actului ordonat. [CAI/CANI]

Crime de război

Regula 156. Încălcăările grave ale dreptului internațional umanitar reprezintă crime de război. [CAI/CANI]

Regula 157. Statele au dreptul de a conferi instanțelor lor naționale competență universală în materie de crime de război. [CAI/CANI]

Regula 158. Statele trebuie să investigheze crimele de război despre care se presupune că ar fi fost comise de naționali lor ori de forțele lor armate, sau pe teritoriul lor, și, dacă este cazul, să îi cerceteze pe suspecți. De asemenea, statele trebuie să investigheze celelalte crime de război care țin de competența lor și, dacă este cazul, să îi ancheteze pe suspecți. [CAI/CANI]

Regula 159. La încetarea ostilităților, autoritățile aflate la putere trebuie să facă eforturi pentru a amnistia în cea mai mare măsură posibilă persoanele care au luat parte la un conflict armat neinternațional sau care au fost private de libertate pentru motive legate de conflictul armat, cu excepția persoanelor bănuite sau acuzate de crime de război sau condamnate pentru crime de război. [CANI]

Regula 160. Crimele de război nu se prescriu. [CAI/CANI]

Regula 161. Statele trebuie să depună toate eforturile pentru a coopera, în limita posibilităților, în scopul facilitării investigării crimelor de război și a cercetării suspecților. [CAI/CANI]

DREPT UMANITAR INTERNAȚIONAL CUTUMIAR

Ghid final de referință

CAMBRIDGE

Customary International Humanitarian Law

An original and authoritative work available in two volumes, examining the rules and practice of Customary International Humanitarian Law

Edited by
JEAN-MARIE HENCKAERTS IR
LOUISE DOSWALD-BECK

În 1996, Comitetul Internațional al Crucii Roșii (CICR), împreună cu un grup de specialiști renumiți și la cererea comunității internaționale, a început să elaboreze un studiu internațional foarte important cu privire la practica actuală a statelor în dreptul umanitar internațional cu scopul de a identifica dreptul cutumiar din acest sector. *Volumul 1: Reguli și Volumul 2: Practica* reprezintă rezultatul acestui studiu.

Volumul 1 este o analiză amplă a regulilor cutumiare de drept umanitar internațional care se aplică în conflictele armate internaționale și neinternaționale.

Volumul 2 cuprinde, pentru fiecare aspect legat de dreptul umanitar internațional, câte un rezumat cu privire la dreptul respectiv din tratate și practica corespunzătoare a statelor, inclusiv legislația, manualele militare, jurisprudența și declarațiile oficiale și practica organizațiilor internaționale, conferințelor și organismelor judiciare și cvasi-judiciare.

Šis originalus ir autoritetingas darbas bus pagrindinis šaltinis kiekvienam, susijusiam su tarptautine humanitarine teise.

www.cambridge.org/CIHL

Despre autori/redactori:

Jean-Marie Henckaerts este consilier juridic în cadrul Direcției Juridice a Comitetului Internațional al Crucii Roșii.

Louise Doswald-Beck este profesor de drept internațional la Institutul de Studii Internaționale și director în cadrul Centrului Universitar de Drept Umanitar Internațional.

În lipsa ratificărilor tratatelor importante din acest sector, aceasta este o publicație de o importanță majoră care identifică esența comună a dreptului umanitar internațional care are caracter obligatoriu pentru toate părțile, în toate conflictele armate.

VOLUMUL 1 Reguli (elaborat)

Martie 2005	674 pagini	
0 521 80899 5	coperți de carton	£55.00
0 521 00528 0	coperți de hârtie	£27.99

VOLUMUL 2 Practică (redactat) [2 părți]

Martie 2005	4545 pagini	
0 521 83937 8	coperți de carton	£280.00

CUMPĂRAȚI AMBELE VOLUME ȘI ECONOMIȘI BANI!

Martie 2005		
0 521 53925 0	coperți de carton	£300.00

CUPRINS

Cuvânt înainte al Președintelui CICR *Jakob Kellenberger*; Cuvânt înainte al Judecătorului *Abdul G. Koroma*; Cuvânt înainte al lui *Yves Sandoz*; Nota autorilor; Prefață; Mulțumiri; Introducere;

Partea I. Principiul diferenței:

1. Diferențierea între civili și combatanți; 2. Distincția între bunurile cu caracter civil și obiectivele militare; 3. Atacurile fără discriminare; 4. Proporționalitate în atac; 5. Precauții în atac; 6. Precauții față de efectele atacurilor;

Partea II. Persoane și bunuri care beneficiază de o protecție specială:

7. Persoane și bunuri care beneficiază de o protecție specială; 8. Personalul și bunurile de asistență umanitară; 9. Personalul și bunurile utilizate în cadrul misiunilor de menținere a păcii; 10. Jurnaliștii; 11. Zone protejate; 12. Bunurile culturale; 13. Lucrări și instalații care conțin forțe periculoase; 14. Mediul natural;

Partea III. Metode specifice de război:

15. Crușare; 16. Distrugerea și însușirea bunuri; 17. Înfometarea și accesul la asistență umanitară; 18. Inducerea în eroare; 19. Comunicarea cu inamicul;

Partea IV. Arme: 20. Principii generale privind folosirea armelor; 21. Otrava;

22. Arme nucleare; 23. Arme biologice; 24. Arme chimice; 25. Gloanțele care se dilată; 26. Gloanțele explozive; 27. Armele care rănesc în principal prin fragmente care nu pot fi localizate; 28. Capcanele; 29. Minele de teren; 30. Armele incendiare; 31. Armele cu laser care produc orbirea;

Partea V. Tratatul persoanelor civile și al persoanelor scoase din luptă:

32. Garanțiile fundamentale; 33. Combatanții și statutul de prizonier de război; 34. Răniții, bolnavii și naufragiații; 35. Morții; 36. Persoanele dispărute; 37. Persoanele private de libertate; 38. Strămutarea și persoanele strămutate; 39. Alte persoane care beneficiază de o protecție specifică;

Partea VI. Implementare: 40. Respectarea dreptului internațional umanitar;

41. Măsuri referitoare la asigurarea respectării dreptului internațional umanitar; 42. Răspundere și măsuri reparatorii; 43. Răspunderea individuală; 44. Crime de război.